

KAPITTEL 3

Tredje sang (Klag 3)

3.1 Tekst, oversettelse og språklige noter

- 3,1 אָנִי הַגִּבֹּר רָאָה עָנִי בְּשֹׁבֵט עֲבָרָתוֹ: Jeg er mannen som så nød
(*'ālep*) under hans sinnes ris.
- 3,2 אוֹתִי נָתַג וּלְיָדָהּ תִּשָּׂא וְלֹא־אֶזְכָּר: Meg ledet han. Og han lot
meg gå i mørke og ikke i
lys.
- 3,3 אֵךְ כִּי יָשַׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כְּלִי־הַיּוֹם: ס Bare mot meg vendte han
hånden sin igjen og igjen,
hele dagen.
- 3,4 בְּלֶהָ בְּשָׂרִי וְעוֹרִי שָׁבַר עֲצָמוֹתַי: Han gjorde kroppen og huden
(*bêt*) min mørbanket. Han
knekte knoklene mine.
- 3,5 בָּנָה עָלַי וַיִּקַּף רֹאשׁ וּתְלָאָהּ: Han beleiret meg og lot gift¹
og bekymring omringe
(meg).
- 3,6 בְּמַחְשָׁבִים הוֹשִׁיבֵנִי כְּמַתִּי עוֹלָם: ס I bekmørke lot han meg bo,
lik de for lengst avdøde.
- 3,7 גָּדַר בְּעַדִּי וְלֹא אֶצְאָה הַכְּבִיד נִחַשְׁתִּי: Han sperret meg inne, og
(*gîmel*) jeg kom ikke ut. Han lot
bronselenken min tyngre.
- 3,8 גַּם כִּי אֶזְעַק וְאֶשׁוּעַ שָׁתַם תְּפִלָּתִי: Også når jeg ropte og skrek,
avviste han bønningen min.
- 3,9 גָּדַר דְּרָכַי בְּגִזְיֹתַי נְתִיבֹתַי עֵנָה: ס Han sperret veiene mine med
steinblokker. Stiene mine
gjorde han kroknet.

1 LXX har ἐκύκλωσεν κεφαλῆν, «han omringet hodet mitt».

- 3,20 זְכוֹר תִּזְכּוֹר וְתִשִּׁיחַ עָלַי נִפְשִׁי: Min sjel tenker stadig og
krummer seg⁸ på grunn av
meg.
- 3,21 נָאֵת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹהֵיל: ׀ Dette lar jeg vende tilbake til
hjertet mitt,⁹ derfor venter
jeg:
- 3,22 חֲסִדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ Jahves pakttroskap! Ja, vi
(hêt) רַחֲמָיו: er ikke ferdig.¹⁰ Ja, hans
barmhjertighet er ikke
fullendt.¹¹
- 3,23 חֲדָשִׁים לְבִקְרִים רַבָּה אֲמוֹנָתָהּ: Ny hver morgen, stor er din
trofasthet!¹²
- 3,24 חֲלָקֵי יְהוָה אֲמַרְהָ נִפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹהֵיל Min del er Jahve. Min sjel
לוֹ: ׀ sier: «Derfor venter jeg på
ham.»¹³
- 3,25 טוֹב יְהוָה לְקִוּוֹ לְנַפְשׁ תִּדְרָשׁוּנוּ: God er Jahve mot den som
(têt) håper på ham, mot en sjel
som søker ham.
- 3,26 טוֹב וַיַּחֲלֵל יְדוּמָם לְתִשׁוּעַת יְהוָה: Godt er det at man venter¹⁴
taust¹⁵ på Jahves frelse.
- 3,27 טוֹב לְגִבּוֹר כִּי־יִשָּׂא עַל בְּנֵעוּרָיו: ׀ Godt er det for mannen å
bære et åk i sin ungdom.
- 3,28 יֵשֵׁב בְּדָד וַיִּדָּם כִּי נִטַּל עָלָיו: Måtte han sitte ensom og tie!
(jôd) For han la det på ham.¹⁶
- 3,29 יִתֵּן בְּעַפְפֹּר פִּיהוּ אוֹלֵי גִשׁ תִּקְנֶה: Måtte han legge munnen sin
i støvet! Kanskje det er håp.¹⁷

8 Ketiv er ותשיח, mens qere er תשיח.

9 LXX har ταύτην τάξω εἰς τὴν καρδίαν μου, «Denne [min sjel] vil jeg legge på hjertet mitt».

10 Enkelte antikke tekstvitner har en verbform med «Jahves pakttroskap» som grammatisk subjekt.

11 Klag 4,22–24 mangler i de eldste LXX-manuskriptene.

12 Klag 4,22–24 mangler i de eldste LXX-manuskriptene.

13 Klag 4,22–24 mangler i de eldste LXX-manuskriptene.

14 LXX har καὶ ὑπομενεῖ, «og man skal vente».

15 LXX har καὶ ἡσυχάσει, «og man skal være taus».

16 LXX har ὅτι ἦρεν ἐφ' ἑαυτῷ, «for han påførte seg selv (det)».

17 Klag 3,29 mangler i LXX.

- 3,30 יתן למקוהו לחי ישבע בקרפה: ס Måtte han vende kinnet til den som slår ham! Måtte han bli mett av spott!
- 3,31 כִּי לֹא יִזְנֶה לְעוֹלָם אֲדֹנָי: For Adonaj forkaster ikke for
(kāp) evig.
- 3,32 כִּי אִם־הוֹלֵה וְרַחֵם כָּרַב חֶסֶד: For om han forvoldte pine, viste han barmhjertighet¹⁸ i tråd med sin store pakttroskap.
- 3,33 כִּי לֹא עָנָה מַלְבוֹ וַיִּזַּח בְּנֵי־אִישׁ: ס For han utøvde ikke vold ut fra hjertet sitt og pinte menneskebarn.
- 3,34 לְדַכָּא תַּחַת רַגְלָיו כָּל אֲסִירֵי אָרֶץ: Å knuse under føttene sine alle jordens fanger,
(lāmed)
- 3,35 לְהַטוֹת מִשְׁפַּט־גִּבּוֹר נִגְדַּ פְּגִי עֲלֵיוֹן: å krenke en manns rettigheter fremfor Eljons ansikt,
- 3,36 לְעֹנֵת אֶדָם בְּרִיבּוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה: ס å bedra et menneske som fører sin sak for retten, om Adonaj ikke ser det?¹⁹
- 3,37 מִי זֶה אָמַר וַתְּהִי אֲדֹנָי לֹא צָנָה: Hvem er han²⁰ som talte slik at det inntraff, uten at Adonaj befalte det?
(mēm)
- 3,38 מִפִּי עֲלֵיוֹן לֹא תֵצֵא הַרְעוֹת וְהַטּוֹב: Utgår ikke fra Eljons munn både det onde og det gode?
- 3,39 מַה־תִּאֻגַּן אָדָם חֵי גִבּוֹר עַל־חַטָּאוֹ: ס Hvorfor klager et menneske over livet,²¹ en mann over sin straff?²²

18 Ketiv har חֶסֶד, mens qere har חֶסֶד.

19 LXX har αὐτὸν κύριος οὐκ εἶπεν, «det har ikke Herren påbudt».

20 MT har הוּא, «den». LXX har οὗτως, «således; på denne måten».

21 Vi kan også oversette חַי אָדָם med «levende menneske», slik LXX gjør (ἄνθρωπος ζῶν).

22 Ketiv er חַטָּאוֹ, mens qere er חַטָּאוֹ.

- 3,40 נַחֲפֹשֶׁה דְרָכֵינוּ וְנַחְמָרָה וְנִשְׁוִיבָה La oss undersøke våre veier!²³
(*nûn*) עַד-יְהוָה: Og la oss utforske²⁴ og vende om til Jahve!
- 3,41 נִשְׂא לִבֵּנוּ אֶל-כַּפְּיִם אֶל-אֵל בְּשָׁמַיִם: La oss løfte våre hjerter²⁵
יְי²⁶ hendene til El²⁷ i
himmelen!
- 3,42 גַּחְנוּ פְּשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אֶתְּהָ לֹא סָלַחְתָּ: ׀ Vi syndet og gjorde opprør.²⁸
Du tilga ikke.
- 3,43 סָלַחְתָּ בְּאֵר וְתִרְדְּפֵנוּ הַרְגֵתָ לֹא תִמְלֵת: Du innhyllet deg i vrede og
(*sāmek*) forfulgte oss. Du drepte.
Du viste ikke medfølelse.
- 3,44 סִכּוּתָהּ בְּעֵנֶן לֵךְ מֵעֶבֶר תִּפְלָה: Du innhyllet deg i en sky,
hindret bønn i å slippe
gjennom.²⁹
- 3,45 סִחִי וּמֵאֹס תִּשְׁיִמְנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים: ׀ Til smuss og søppel gjorde du
oss³⁰ blant folkene.
- 3,46 פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כְּלֵאִיבֵינוּ: Alle fiendene våre åpnet
(*pê*) kjeften sin mot oss.³¹
- 3,47 פָּחַד וּפְחַת הָיָה לָנוּ הַשְׂאֵת וְהַשְׂכָּר: Gru og grav ble oss
til del, skaden³² og
sammenbruddet.³³

23 LXX har ἡ ὁδὸς ἡμῶν, «vår vei».

24 LXX har verbene i aorist passiv: Ἐξηρευνήθη ἡ ὁδὸς ἡμῶν καὶ ἠτάσθη, «Vår vei ble undersøkt og utforsket».

25 Ketiv er לִבֵּנוּ, «vårt hjerte», mens flere antikke tekstvitner har לִבֵּינוּ, «våre hjerter».

26 MT har לָ, «til», mens LXX har ἐπι, «på; ved hjelp av».

27 LXX har ὑψηλόν, «(den) Høyeste».

28 LXX har ἠσεβήσαμεν, «vi levde et ugudelig liv».

29 LXX har εἵνεκεν προσευχῆς, «på grunn av bønn», som gjenspeiler hebraisk תְּפִלָּה «bønn».

30 LXX har καμύσαι με καὶ ἀποσθῆναι ἔθικας ἡμᾶς, «for å lukke (øynene) og gjøre meg utstøtt satte du oss».

31 Flere antikke tekstvitner har *pê*-strofen (Klag 3,46–48) etter *ʾajin*-strofen (Klag 3,49–51).

32 LXX har ἔπαρσις, «oppløftelse», som tyder på at LXX-oversetterne har avledet ordet הַשְׂאֵת fra √שׂא, «å løfte».

33 Flere antikke tekstvitner har *pê*-strofen (Klag 3,46–48) etter *ʾajin*-strofen (Klag 3,49–51).

- 3,48 פלגיי־מַיִם תִּרְדַּ עֵינַי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי: ס Øyet mitt leder ned bekker med vann på grunn av sammenbruddet til datteren, folket mitt.³⁴
- 3,49 עֵינַי נִגְרָה וְלֹא תִדְמָה מֵאֵין הַפְּגוֹת: (‘*ajin*) Øyet mitt flommer over og stanser ikke.³⁵ Det er ingen ende,³⁶
- 3,50 עַד־יִשְׁקִיף וְיֵרָא יְהוָה מִשָּׁמַיִם: inntil Jahve skuer ned og ser fra himmelen.³⁷
- 3,51 עֵינַי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכָּל בְּנוֹת עִירַי: ס Øyet mitt plager meg³⁸ på grunn av alle døtrene til byen min.³⁹
- 3,52 צוֹד צָדוֹנִי כַצֶּפֶר אֵיבֵי הַגָּם: (šādê) Fiendene mine jaget meg som en fugl, uten grunn.
- 3,53 צָמְתוּ בְבוֹר חֲזִי וַיִּדְוֶאֱבֹן בִּי: De stengte meg ned i brønnen og kastet stein på meg.
- 3,54 צָפֹר־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְרָתִי: ס Vannet rakk meg over hodet. Jeg sa: «Jeg er avskåret!»
- 3,55 קָרָאתִי שְׁמֶךָ יְהוָה מִבוֹר פְּתִיחוֹת: (qôp) Jeg kalte på navnet ditt, Jahve, fra den dype brønnen.
- 3,56 קוֹלִי שָׁמְעָתָּ אֱלֹהֵי־לְרוֹחִתִּי לִשְׁוֹעָתִי: Måtte du høre stemmen min! Lukk ikke øret ditt for min lindring, for mitt skrik!⁴⁰

34 Flere antikke tekstvitner har *pê*-strofen (Klag 3,46–48) etter ‘*ajin*-strofen (Klag 3,49–51).

35 LXX har καὶ οὐ σιγήσομαι τοῦ μὴ εἶναι ἔκνηψιν, «og jeg vil ikke tie».

36 LXX har ἔκνηψιν, «opptørking». Flere antikke tekstvitner har ‘*ajin*-strofen (Klag 3,49–51) før *pê*-strofen (Klag 3,46–48).

37 Flere antikke tekstvitner har ‘*ajin*-strofen (Klag 3,49–51) før *pê*-strofen (Klag 3,46–48).

38 LXX har ὁ ὀφθαλμός μου ἐπιφυλλιεῖ ἐπὶ τὴν ψυχὴν μου, «øyet mitt skal sanke (på) min sjel».

39 LXX har πόλεως, «byen». Flere antikke tekstvitner har ‘*ajin*-strofen (Klag 3,49–51) før *pê*-strofen (Klag 3,46–48).

40 LXX knytter den siste frasen i MT Klag 3,56 (לְרוֹחִתִּי) til begynnelsen av Klag 3,57: εἰς τὴν βοήθειάν μου ἤγγισας, «Til min redning kom du nær».

- 3,57   קָרַבְתָּ בַּיּוֹם אֶקְרָאָךְ אֲמַרְתָּ אֶל־תִּירָא: מָה   Måtte du komme nær den
dagen jeg påkaller deg!
Måtte du si:⁴¹ «Frykt ikke!»
- 3,58   רַבַּת אֲדֹנָי רִיבִי נִפְשִׁי גְּאֻלָּתָהּ חַיִּי: מָה   Måtte du, Adonaj,⁴² føre min
(*rěš*)   sak! Måtte du løse ut mitt
liv!
- 3,59   רְאִיתָהּ יְהוָה עֲנִתְתִּי שִׁפְטָהּ מִשִּׁפְטֵי: מָה   Måtte du, Jahve, se uretten
mot meg! Skift rettferd⁴³ for
meg!
- 3,60   רְאִיתָהּ כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשַׁבְתָּם לִי: מָה   Måtte du se all
hevngjerrigheten deres, alle
planene deres for meg!⁴⁴
- 3,61   שָׁמַעְתָּ חֲרָפְתָם יְהוָה כָּל־מַחְשַׁבְתָם עָלַי: מָה   Måtte du, Jahve, høre spotten
(*šîn /*
śîn)   deres, alle planene deres
mot meg!
- 3,62   שִׁפְתֵי קָמִי וְהִגִּיזוּם עָלַי כָּל־הַיּוֹם: לֵפְפֵנֶי   Leppene til motstanderne
mine og snakket deres er
mot meg hele dagen.
- 3,63   שָׁבַתְתֶם וְקִיַּמְתֶם הַכִּיטָה אֲנִי מִנְגִּינְתֶם: מָה   Når de sitter og når de står,
ta dem i øyesyn! Jeg er
nidvisen deres.⁴⁵
- 3,64   תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּלָה יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם: מָה   Måtte du, Jahve,⁴⁶ gjengjelde
(*tāw*)   dem i tråd med deres
henders gjerninger!

41 LXX har εἰπάς μοι, «du sa til meg».

42 LXX har κύριε, «Herre».

43 LXX har ἔκρινάς, «du skiftet rettferd», som tilsvarende ἔκρινάς qal perf. 2.m.sg., her forstått som prekativ perfektum («bønneperfektum») ἵσφα, «å dømme; å skifte rett».

44 Flere antikke tekstvitner har ἔλε, «mot meg».

45 LXX har ἐπίβλεψον ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, «se på øynene deres!».

46 LXX har κύριε, «Herre».

- 3,65 תתן להם מגנת־לב תאֲלֶתֶךָ לָהֶם: Måtte du gi dem et forherdet hjerte!⁴⁷ Din forbannelse⁴⁸ være over dem!
- 3,66 תִּרְדֹּף בְּאַרְיָה וְתִשְׁמִיֵּם מִתַּחַת שָׁמַיִם יְהוָה: פ Måtte du i vrede forfølge og ødelegge dem under Jahves himmel!⁴⁹

3,1 גָּבֵר m.sg.abs. «mann» | רָאָה qal perf. 3.m.sg. √ראה «å se» | עָנִי m.sg.abs. «nød» | בְּשֹׁבֶבֶט prep. ב «på, ved» + m.sg.cstr. שָׁבֶט «stav» | עֵבְרָה f.sg.cstr. «vrede» + pron. suff. 3.m.sg.; 3,2 אוֹתִי obj. merke + pron. suff. 1.sg. | נָהַג qal perf. 3.m.sg. √נהג «å drive» | הִלְךָ hifal imperf. cons. 3.m.sg. √הלך «å gå» | חָשְׁךָ m.sg.abs. «mørke» | אֶבֶר qal imperf. 3.m.sg. √אבר «å vende om» | לַיִם «lys»; 3,3 אֶבֶר «bare» | שָׁבֶבֶט qal imperf. 3.m.sg. √שבב «å vende om»; 3,4 בִּלְהָה piel perf. 3.m.sg. √בלה «å slite ut» | בְּשָׂרִי m.sg.pl. קִשְׁטָה «kjøtt» | עוֹר m.sg.cstr. «hud» + pron. suff. 1.sg. | שָׁבֶבֶט piel perf. 3.m.sg. √שבב «å knuse» | עֲצָמוֹתַי f.pl.cstr. «knokler» + pron. suff. 1.sg.; 3,5 בָּנָה qal perf. 3.m.sg. √בנה «å bygge». Uttrykket על בָּנָה sikter til sannsynligvis til bygging av en voll for beleiring (jf. 2 Kon 51,1; Jer 52,4) av | וַיִּקְרָא hifil imperf. cons. 3.m.sg. √יקרא «å omringe» | רָאִישׁ m.sg.abs., her: «giftig plante; gift» | תְּלֵאָה f.sg.abs. «bekymring»; 3,6 בְּמַחְשָׁבִים prep. ב «i» + m.pl.abs. מַחְשָׁבָה «mørke» | הִשִּׁיבֵנִי hifil imperf. cons. 3.m.sg. √שיב «å bo» + pron. suff. 1.sg. | לִי part. כ «lik» + m.pl.cstr. qal part. √מת «å dø»; 3,7 גָּדַר qal perf. 3.m.sg. √גדר «å bygge mur; å blokkere» | בְּעָדִי prep. בעד «bak; omkring» + pron. suff. 1.s.g. | יָצָא qal imperf. 1.sg. √יצא «å gå ut» | נְחֹשֶׁת f.sg.cstr. נְחֹשֶׁת «bronse»; 3,8 אֶזְעַק qal imperf. 1.sg. √זעק «å rope» | וְאֶשְׁנֹעַ copulativ + imperf. Piel 1.sg. √וע «å rope etter hjelp» | שָׁתָם qal perf. 3.m.sg. √שתם usikker betydning, kanskje «å være taus» eller «å avvise (bønn)» | תְּפִלָּתִי f.sg.cstr. תְּפִלָּה «bønn» + pron. suff. 1.sg.; 3,9 גָּדַר → v. 7 | דְּרָכֵי m.pl.cstr. דָּרַךְ «vei» + pron. suff. 1.sg. | בְּגִזִּית prep. ב «på» + גִּזִּית «tilhøgd steinblokk» | נְתִיבָה f.pl.cstr. נְתִיבָה «sti» + pron. suff. | עָנָה piel perf. 3.m.sg. √ענה «å vri»; 3,10 דָּב m.sg.abs. «bjørn» | אָרַב qal aktiv part. √ארב «å ligge i skjul; å ligge i bakhold» | אָרְיָה m.sg.abs. «løve» | בְּמִסְתָּרִים prep. ב «på» + m.pl.abs. מִסְתָּר «skjulested»; 3,11 דְּרָכֵי → v. 9 | סוֹרַר polel perf. 3.m.sg. √סור «å vende bort; å tre til siden» | וַיִּפְשְׁחֵנִי konjunktiv waw + piel imperf. cons. 3.m.sg. √פשח «å kutte i biter» + pron. suff. 1.sg. | שָׁמַיִם qal perf. 3.m.sg. √שם «å sette» + pron. suff. 1.sg.

47 LXX ἀποδώσεις αὐτοῖς ὑπερασπισμὸν καρδίας, «du skal gi dem skjold for hjertet», trolig fordi oversetterne har lest מגנת לב der MT har מגנת־לב.

48 LXX har μόχθον σου, «ditt slit».

49 LXX har ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ, κύριε, «under himmelen, Herre».

| שָׁמַם qal aktiv part. m.sg.abs. $\sqrt{\text{שמם}}$ «å ødelegge»; **3,12** דָּרַךְ qal perf. 3.m.sg. $\sqrt{\text{דרך}}$
 «å vandre» | קָשְׁתוּ m.sg.cstr. קָשֶׁת «bue» + pron. suff. 3.m.sg. | וַיִּצְיִבְנִי hifil imperf.
 cons. 3.m.sg. $\sqrt{\text{נצב}}$ «å berøre» + pron. suff. 1.sg. | כַּמְטָרָא part. כ. «lik» + m.sg.abs.
 מִטְרָא «målskive» | לַחַץ prep. ל. «til» + m.sg.abs. חָץ «pil»; **3,13** הִבִּיאַתְּ hifil perf. 3.m.sg.
 $\sqrt{\text{בוא}}$ «å gå inn» | בְּכָל־יְוִתִּי prep. ב. «på; i» + f.pl.cstr. כָּל־יָהּ «nyre; innvoll» + pron.
 suff. 1.sg. | אֶשְׁפְּתוּ f.sg.cstr. אֶשְׁפָּה «kogger» + pron. suff. 3.m.sg.; **3,14** הִיִּיתִי qal perf.
 1.sg. $\sqrt{\text{היה}}$ «å være; å bli» | שֹׁחֵק m.sg.abs. (substantivert inf. cstr.) «latter» | נִגִּיתָהּ
 f.sg.cstr. נִגִּיתָהּ «strengemusikk; nidvise» + 3.m.pl.; **3,15** הִשְׁבִּיעַנִי hifil perf. 3.m.sg.
 מָרַר «å mette» + pron. suff. 1.sg. | בְּמַרְוֵרִים prep. ב. «på» + best.art. + m.pl.abs.
 «bitterhet» | רֹוהָהּ hifil perf. 3.m.sg. $\sqrt{\text{רוה}}$ «å væte; å slukke tørsten» | לַעֲנָהּ f.sg.abs.
 «malurt»; **3,16** וַיִּגְרַסְתָּ hifil imperf. cons. 3.m.sg. $\sqrt{\text{גרס}}$ «å knuse; å finmale» | בְּחֶצֶץ
 prep. ב. «på; i» | חֶצֶץ «grus» | שָׁנִי m.sg.cstr. שָׁנָה «tann» + pron. suff. 1.sg. | הִפִּילְתָּ
 hifil perf. 3.m.sg. $\sqrt{\text{כפש}}$ «å trække ned; å la noen krype sammen i frykt» (hapax)
 → $\sqrt{\text{כבש}}$ hifil «å underkaste» + pron. suff. 1.sg. | בְּאֶפְרַיִם prep. ב. «på; i» + m.sg.abs.
 אֶפְרַיִם «aske»; **3,17** וַתִּזְנַחְתָּ qal imperf. cons. 3.f.sg. $\sqrt{\text{זנח}}$ «å avvise» | מִן מְשֻׁלּוֹם prep. מן.
 «fra» + m.sg.abs. שְׁלוֹם «fred» | נִפְשִׁי f.sg.cstr. נִפְשָׁה «liv» osv. + pron. suff. 1.sg. | נִפַּלְתִּי
 nifal perf. 1.sg. $\sqrt{\text{שית}}$ «å sette» | טוֹבָהּ «godhet»; **3,18** וְאִמַּרְתָּ qal imperf. cons. 1.sg. $\sqrt{\text{אמר}}$
 «å si» | אֲבָדָהּ qal perf. 3.m.sg. $\sqrt{\text{אבד}}$ «å forgå» | נִצָּחַי m.sg.cstr. נִצָּחָה «ære; varighet» +
 pron. suff. 1.sg. | חָפְזִי nomen תּוֹחֶלֶת «håp» + pron. suff. 1.sg.; **3,19** וְזָכַרְתָּ qal impe-
 rativ m.sg. $\sqrt{\text{זכר}}$ «å huske» (alternativt: qal inf. cstr.) | עֲנִי nomen עָנִי → v. 1 + pron.
 suff. 1.sg. | מַלְרֵי לַעֲנָהּ «malurt» + pron. suff. 1.sg. | חֲמֵלֵי «hjemløshet» + pron. suff. 1.sg. |
 II «giftplante; gift»; **3,20** וְזָכַרְתָּ qal inf. abs. $\sqrt{\text{זכר}}$ → v. 19 | תִּזְכָּרְתָּ qal imperf. 2.f.sg.
 $\sqrt{\text{זכר}}$ → v. 19 | וְתִשָּׁחַחְתְּ (ketiv), וְתִשָּׁחַחְתְּ (qere) konjunktiv waw + qal imperf. 2.f.sg.
 שְׁוָחַח, sideform av שָׁחַח og שָׁחַח «å synke; å falle sammen; å bøye seg» | עָלַי prep. עַל +
 pron. suff. 1.sg. | נִפְשִׁי nomen נִפְשָׁה f.sg. «sjel m.m.» + pron. suff. 1.sg.; **3,21** אֶשְׁבֵּחַ hifil
 imperf. 1.sg. $\sqrt{\text{שוב}}$ «å vende tilbake» | עַל־כֵּן «derfor» | אוֹחִילְתִּי hifil imperf. 1.sg. $\sqrt{\text{יחל}}$
 «å vente; å vente i håp»; **3,22** חֶסֶדְךָ m.pl.cstr. av חֶסֶד «nåde» | תִּמְנֹנִי qal 1.sg. $\sqrt{\text{תמנ}}$
 «å fullende» | כָּלְךָ qal perf. 3.pl. $\sqrt{\text{כלה}}$ «å fullføre»; **3,23** לְבִקְרִים prep. ל. «til, med hen-
 blikk på» + בְּקָרִים m.pl.abs. av בָּקָר «morgen», sammensatt i betydningen «mor-
 gen etter morgen; hver morgen» | אֶמְוִנְתִּי f.sg.cstr. אֶמְוִנָה «trofasthet» + pron. suff.
 2.m.sg.; **3,24** חֶלְקִי m.sg.abs. av חֶלֶק «del» + pron. suff. 1.sg. | אֶמְרָהּ qal perf. 3.f.sg.
 $\sqrt{\text{אמר}}$ → v. 18 | אוֹחִילְתִּי hifil 1.sg. $\sqrt{\text{יחל}}$ → v. 21; **3,25** לְקוֹן prep. ל. «til; for» + qal aktiv
 part. $\sqrt{\text{קוה}}$ «å håpe» + pron. suff. 3.sg. | תִּדְרָךְ qal imperf. 3.f.sg. $\sqrt{\text{דרש}}$ «å søke» +
 energisk pron. suff. 3.m.sg.; **3,26** וַיְהִילְתָּ waw + adj. יְהִיל «taus». BHS foreslår, i tråd
 med LXX, som har καὶ ὑπομενεῖ, «og man skal vente», å endre teksten til יְהִילְתָּ
 waw+ hifil perf. 3.m.sg. $\sqrt{\text{יחל}}$ → v. 21. Også dersom BHS sitt forslag er riktig, er det
 likevel et uavklart spørsmål hvilken funksjon bindeordet waw har i setnings-
 strukturen, og hvem eller hva som er grammatisk subjekt. Det kan ikke være

נָפֶשׁ (som i LXX, der ψυχή i v. 25 er subjekt), ettersom det hebraiske nomenet נָפֶשׁ er f. Oversettelsen her antar at *BHS* sitt forslag er riktig, og at 3.m.sg. uttrykker upersonlig subjekt («man»). Verset har et umiskjennelig gnomisk, ordspråkliknende preg. | waw + nomen דוֹמָם «stillhet», brukt adverbialt «stille»; 3,27 אִשָּׁא qal perf. 3.m.sg. נשֹׂא | «å løfte» | על | «å» | בְּנְעוּרָיו prep. ב. «på; i» + m.pl.cstr. av נְעוּרִים «ungdom» + pron. suff. 3.m.sg.; 3,28 יִשָּׁב qal imperf. 3.m.sg. jussiv יִשָּׁב → v. 6 | וְיִדַּם | konjunksjon + qal imperf. 3.m.sg. jussiv יִשָּׁב «å være taus» | נָטַל qal perf. 3.m.sg. נָטַל | «å pålegge». Det er uklart hvem som er referansen til subjektet «han»: Jahve eller «mannen» i det foregående verset. Hvis «han» er «mannen» i v. 27, blir oversettelsen «For han la det på seg (selv)»; 3,29 יִתֵּן qal imperf. 3.m.sg. jussiv יִתֵּן | «å gi» | אוּלַי | «kanskje» | יֵשׁ | adverb «der finnes» | תִּקְוָה «håp»; 3,30 יִתֵּן → v. 29 | לְחַי מ. sg. abs. pausa לְחַי | «kinn» | לְמִכְהוּ prep. ל. «til; for» + hifil part. m.sg. cstr. נִכְהַה | «å slå» | יִשָּׁבַע qal imperf. 3.m.sg. jussiv יִשָּׁבַע «å mettes» | בְּחֶרְפָּה prep. ב. «på; i» + f.sg. abs. חֶרְפָּה «spott; vanære; skam»; 3,31 יִזְנַח qal imperf. 3.m.sg. יִזְנַח → v. 17; 3,32 אִם «om; dersom» | הוֹגֵה waw + hifil perf. 3.m.sg. יִגֵּה | «å plage» | רַחֵם piel perf. cons. 3.m.sg. רַחֵם → «å vise barmhjertighet; å ha medynk»; 3,33 עֲנֵה piel perf. 3.m.sg. עֲנֵה | «å undertrykke» | מִן מְלִבּוֹ prep. מן. «fra» + m.sg.cstr. לֵב «hjerne» + pron. suff. 3.m.sg. | וַיִּגֵּה | piel perf. cons. 3.m.sg. יִגֵּה → v. 32; 3,34 לְדַבָּר prep. ל. «til; for» + piel inf. cstr. דִּבְרָא | «å knuse» | אֶסְיִר m.pl.cstr. av אֶסְיִר «fange»; 3,35 לְהַטּוֹת prep. ל. «til, for» + hifil inf. cstr. נָטַה | «å strekke ut» | נִגְדָה | «foran; fremfor»; 3,36 לְעוֹת prep. ל. «til; for» + piel inf. cstr. עוֹת | «å bøye» | בְּרִיבּוֹ prep. ב. «på; i» + m.sg.cstr. av רִיב «rettstvist» + pron. suff. 3.m.sg. | רָאָה qal perf. 3.m.sg. רָאָה → v. 1. Setningen er vanskelig å innordne i syntaksen. Er det et (retorisk) spørsmål? Eller er det en (indikativisk) påstand? Er verbet prekativ perfektum («bønnepperfektum»)? Hva slags handling sikter verbet רָאָה til: å se med øynene eller å anerkjenne og bifalle? Under tvil forstår oversettelsen her setningen som et retorisk spørsmål; 3,37 מִי spørreord «hvem» | זֶה påpekende pron. m.sg. | אָמַר qal perf. 3.m.sg. אָמַר → v. 18 | וְתִהְיֶה qal imperf. cons. 3.sg.sg. תִּהְיֶה | «å være» | צוּהָה piel perf. 3.m.sg. צוּהָה | «å påby». Syntaksen er uklar. Oversettelsen her legger til grunn at det påfølgende v. 38 gir nøkkelen til hvordan vi bør forstå v. 37; 3,38 מִפִּי prep. מן. «fra» + m.sg.cstr. av פִּי «munn» | תִּצָּא qal imperf. 3.sg.sg. תִּצָּא | «å gå ut» | הֲרָעוֹת best.art. + f.sg.pl. av רָעָה «ondskap». Merk manglende samsvar mellom det finitte verbet תִּצָּא i 2.f.sg. og subjektene הֲרָעוֹת וְהַטּוֹב i pl.; 3,39 מַה spørreord «hva», her: «hvorfor» | הִתְאַוּנוּ hitpael imperf. 3.m.sg. אָנוּ | «å klage» | חַי «menneske» | חַי | «liv; levende» | גִּבּוֹר «mann» | הִטָּאוּ pron. suff. 3.m.sg. + m.sg.cstr. av חָטָא «synd; skyld; straff»; 3,40 נִחְפְּשָׁה qal kohortativ 1.pl. חֲפֹשׁ | «å prøve; å utforske» | וְנִחְקְרוּהָ konjunktiv waw + qal kohortativ 1.pl. חֲקַר | «å søke; å utforske» | וְנִשְׁבַּחְהָ konjunktiv waw + qal kohortativ 1.pl. שׁוּב | «å vende om»; 3,41

frykte»; 3,58 רָבַתְּ qal perf. 2.m.sg., her forstått som prekativ perfektum («bønneperfektum») רִיבִי | «å stride i retten; å irettesføre; å fremme en rettstvist» | רִיבִי m.pl.cstr. av רִיב «rettstvist» | גָּאַלְתָּ qal perf. 2.m.sg., her forstått som prekativ perfektum («bønneperfektum») גָּאַל | «å utløse»; 3,59 רָאִיתָהּ qal perf. 2.m.sg., her forstått som prekativ perfektum («bønneperfektum») רָאָה | → v. 1 עֲוֹנֹתַי f.sg.cstr. av עֲוֹנָה (hapax) «undertrykkelse; fordreining av retten (?)» | שָׁפָטָהּ qal imperf. 2.m.sg. שָׁפַט | «å dømme; å skifte rett» | מִשְׁפָּטַי m.sg.cstr. av מִשְׁפָּט «rettferd; sak»; 3,60 רָאִיתָהּ → v. 59 | נִקְמָהּ f.sg.cstr. נִקְמָה «hevnm» + pron. suff. 3.m.pl. | מִחְשְׁבֹתָם f.pl.cstr. av מִחְשְׁבָה «tanke; forsett; plan; oppfinnelse» + pron. suff. 3.m.pl.; 3,61 שָׁמַעְתָּ qal perf. 2.m.sg., her forstått som prekativ perfektum («bønneperfektum») שָׁמַע | → v. 56 | חָרַפְתָּם f.sg.cstr. av חָרַפָה «krass kritikk; vanære» + pron. suff. 3.m.pl. | מִחְשְׁבֹתָם → v. 60; 3,62 שָׁפַתִּי f.pl.cstr. av שָׁפָה «leppe» | קָמִי qal aktiv part. m.pl.cstr. קוּם | «å reise seg» + pron. suff. 1.sg. | הִגִּינוּם m.sg.cstr. av הִגִּיוֹן «snakk; meditasjon»; 3,63 שָׁבַתְּ qal inf. cstr. שָׁבַח | → v. 6 | וַיִּקְרַמְתָּם waw + f.sg.cstr. av קִרַּמָה «oppreisning» (nominaldannelse av קוּם | «å reise seg; å stå opp») | הִפִּיל הַבִּיטָהּ hifil imperativ 2.m.sg. (langform) נִבַּט | «å se» | מִנְגִּינָהּ f.sg.cstr. av מִנְגִּינָה «nidvise» + pron. suff. 3.m.pl.; 3,64 תִּשִּׁיב hifil imperf. 2.m.sg. jussiv שׁוּב | → v. 3 | גְּמִיל «belønning; gjengjeldelse; velgjerning»; 3,65 תִּתֵּן qal imperf. 2.m.sg. jussiv נָתַן | → v. 29 | מִגְּנֵת f.sg.cstr. av מִגְּנֵה (hapax) «pine (?)» | תִּאֲלָתֶהּ f.sg.cstr. av תִּאֲלָה (hapax) «forbannelse» (?) + pron. suff. 2.m.sg.; 3,66 תִּרְדֵּף qal imperf. 2.m.sg. jussiv רָדַף | → v. 43 | וַתִּשְׁמַדְתָּ konjunktiv waw + hifil imperf. 2.m.sg. שָׁמַד | «å ødelegge» + pron. suff. 3.m.pl. | מִתַּחַת sammensatt preposisjon «under» | שָׁמַי nomen m.pl.cstr. av שָׁמַיִם «himmel».

3.2 Oppbygning, persongalleri og stemmene som ytrer seg

I den tredje sangen (Klag 3) møter vi nok et eksempel på klagens ABC. Klagesangene 3 er et alfabetdikt, i likhet med alfabetdiktene som i den overleverte teksten kommer før (Klag 1–2) og etter (Klag 4). I motsetning til den første, den andre og den fjerde sangen begynner den tredje sangen ikke med det hebraiske *'êkâ* («hvorfors?; akk!»), men med det personlige pronomenet *'ānî* («jeg»). En annen viktig forskjell mellom Klag 3 og de andre alfabetdiktene er den fremskutte posisjonen til den mannlige skikkelsen som trer frem allerede i åpningsstrofen: «Jeg er mannen som så nød ...» (Klag 3,1).

Fra et diakront perspektiv er det flere forhold som tyder på at Klag 3 ble diktet med Klag 2 for øyet. Den tredje sangen fremstår på mange måter som en kile som splitter opp den antatt eldre *'ékâ*-komposisjonen, det vil si alfabetdiktene som begynner med *'ékâ* (Klag 1; 2; 4). Det er grunner til å anta av Klag 3 er yngre enn og avhengig av *'ékâ*-komposisjonen.

Alfabetet strukturerer klagen i Klag 3. I likhet med Klag 2 og Klag 4 legger også Klag 2 til grunn et alfabet som har rekkefølgen *pê*, *'ajin* og *šādê*. Et forhold som skiller Klag 3 fra de andre alfabetdiktene, er hvordan det bruker alfabetet. Klagesangene 3 tar det akrostiske prinsippet et steg videre sammenliknet med de øvrige akrostiske sangene. Klagesangene 3 lar hver av det hebraiske alfabetets bokstaver åpne tre vers som alle begynner med én og samme bokstav. Hver alfabetstrofe består av tre vers. Først kommer tre vers som alle begynner med bokstaven *'ālep* (Klag 3,1–3), deretter tre vers som begynner med *bêt* (Klag 3,4–6), så tre vers som begynner med *gîmel* (Klag 3,7–9), og så videre. Hvert enkelt vers består av to, oftest parallelle linjer.

Til tross for at Klag 3 i alt består av 22 alfabetstrofer med tre vers hver (det vil si totalt 66 vers), er den ikke nevneverdig lengre enn Klag 1–2. Klagesangene 1 består av 466 ord, Klag 2 består av 499 ord, mens Klag 3 består av 497 ord.

Den tredje sangens oppbygning henger sammen med dens persongalleri. Klagesangene 3,1–24 (til og med *hêt*-strofen) fremstår som enetalen til «mannen» som presenterer seg i Klag 3,1: «Jeg er mannen ...» (*'āni haggeber* ...). Han er språklig til stede gjennom hebraiske verbformer som indikerer at første person entall («jeg») er subjekt, og gjennom referanser til «meg» og til «min», «mitt» eller «mine». «Mannen» som så nød, beskriver sin nød og klager over den.

I Klag 3,25–30 (*têt*- og *jôd*-strofene) er det ikke klart hvem som fører ordet. Ingen trer frem som et «jeg» eller et «vi». Likevel omtaler Klag 3,27 «mannen» i tredje person entall («Godt er det for mannen å bære et åk i sin ungdom»). Også Klag 3,28–30 viderefører omtalen av «mannen» som «han». Omtalen av «mannen» i tredje person skaper inntrykket at det er stemmen til en annen skikkelse vi hører i Klag 3,25–30, og ikke stemmen til «mannen» fra Klag 3,1. Både formen til og innholdet i disse strofene minner om visdomsteologiske formuleringer vi finner i

visdomslitteratur, f.eks. i Ordspråkene. Det kommer til syne ved at de tre *têt*-strofene begynner med det hebraiske ordet *tôb* («god; godt»). Disse versene setter ord på idealer, blant annet hva som er godt for «mannen»: «Godt er det for mannen å bære et åk i sin ungdom» (Klag 3,27). I kontekst av den tredje sangen er denne «mannen» (*haggeber*) identisk med «mannen» som snakker i jeg-form i Klag 3,1–24. Følgelig er den eller de som fører ordet i Klag 3,25–30, ikke identisk med «mannen» som taler i Klag 3,1–24. Vi kan kalle stemmen som fører ordet i Klag 3,25–30, for *den visdomsteologiske stemmen*.

Uklarheten i spørsmålet om hvem som fører ordet, fortsetter i Klag 3,31–39 (fra og med *kāp*- til og med *mēm*-strofene). Disse strofene ser ut til å forsøke å beskrive egenskaper ved Adonaj (*‘ădōnāy*) og Eljon (*‘eljôn*). Den eller de som fører ordet, forsikrer at Adonajs nåde overgår hans straff (Klag 3,31–32), og at det å straffe ikke er ham kjær (Klag 3,33). Også i disse strofene blir «mannen» omtalt i tredje person entall, eller mer presist: Klagesangene 3,35 omtaler «en mann» i ubestemt form. I og med at det ikke er noen klart brudd mellom Klag 3,30 og Klag 3,31 med tanke på hvem som fører ordet, kan vi legge til grunn at det er den samme (visdomsteologiske) stemmen fra Klag 3,25–30 som også fører ordet i Klag 3,31–39. Ved hjelp av retoriske spørsmål (og til dels kompleks setningsoppbygning) drøfter disse strofene store teologiske spørsmål. Spørsmålene oppstår i møtet mellom Jahve som er den rettfærdige guden, og som er alle tings opphav – både det gode og det onde. Igjen opptrer det hebraiske nomenet *geber* (Klag 3,35,39, i ubestemt form: «[en] mann»). Følgelig er den eller de som fører ordet, ikke identisk med «mannen» fra Klag 3,1–24.

Et markant skille finner sted i Klag 3,40–47, der et «vi» trer frem. Vi-gruppen reflekterer over egne handlinger og forholdet til Jahve. Vi-gruppen oppfordrer seg selv til å be på grunn av syndene sine. I tillegg retter gruppen harde anklager mot Jahve: Han tilga ikke, drepte nådeløst, gjorde seg utilgjengelig for bønn og kastet «oss» ut som søppel blant folkene, hvor fiendene nå opptrer truende. Det er uklart om «mannen» som skriver selvbiografisk i Klag 3,1–24, er inkludert i det «vi» som taler i Klag 3,40–47.

I Klag 3,48–66 trer «mannen» igjen tydelig frem og snakker i første person. «Jeg» kommer frem dels i verbformer som har «jeg» som subjekt,

og dels i det hebraiske pronomensuffikset *-î*, som den herværende oversettelsen gjengir med «meg», «min», «mitt» eller «mine». Jeg-personen beskriver ulike sider ved sin nød. Til det bruker han en rekke vendinger som man kan gjenkjenne fra de individuelle klagesalmene i Salmenes bok. I tillegg inneholder «jeg»-bolken en serie med ytringer vi bør forstå som en serie bønner til Jahve. De aller fleste av bønnene blir uttrykt ved hjelp av den hebraiske verbformen prekativ perfektum («bønneperfektum»)⁵⁰. Den herværende oversettelsen av Klag 3,56–61 uttrykker hebraisk bønneperfektum ved hjelp av den norske formuleringen «måtte du ...»: «[m]åtte du høre ...!», «[m]åtte du komme nær ...!» og så videre. Til sammenlikning forstår 2011-oversettelsen verbene i disse strofene som beskrivende verbformer (indikativ). Bønnene til Jahve fortsetter i Klag 3,64–66 med bønn om hevn over fiendene, uttrykt ved hjelp av den oppfordrende jussivformen på hebraisk.

Persongalleriet i Klag 3 er avgrenset. I tillegg til «mannen» som snakker i første person, er Jahve sentral. Både vi-gruppen og jeg-personen henvender seg direkte til Jahve og tiltaler ham i andre person («du», «din[e]» eller «ditt», Klag 3,23.42–45.55–66). Dessuten er Jahve til stede i et flertall av strofene. Han blir omtalt ved navns nevning en rekke ganger. Navnet Jahve forekommer tolv ganger, og Adonaj (*ʾădōnāj*) forekommer fire ganger. I tillegg bruker den tredje sangen gudsnamnet Eljon (*ʿeljôn*) to ganger og El (*ʿēl*) én gang.⁵¹ Et flertall av versene refererer til Jahve ved at han er det grammatiske subjektet for ulike verb, eller ved at eiendomspronomenet «hans» refererer til ham. På et språklig plan er Jahves allestedsnærvær i Klag 3 så markant at det er relativt få vers der han *ikke* er representert (3.14.17[?].19–21.27.29–30.34.39.46–49.51–54.62). Med andre ord: Jahve er *ikke* nevnt i færre enn 30 prosent av de 66 versene.

I likhet med Klag 1–2 omtaler Klag 3 en ikke-definert gruppe som «fiender» (*ʾōjābīm*) (i Klag 3,46: «alle fiendene våre»; i Klag 3,52: «fiendene

50 Iain W. Provan, «Past, Present and Future in Lamentations 3:52–66: The Case for a Precative Perfect Re-Examined», *VT* 41 (1991): 164–175, jf. Wergeland, *Bibelhebraisk grammatikk*, §39 a; Waltke og O'Connor, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, 494–495; og Joosten, *The Verbal System of Biblical Hebrew*, 211–212, 423–424.

51 Til gudsnavnene Eljon og El, se Feldmeier og Spieckermann, *God of the Living*, 17–41; Eric E. Elnes og Patrick D. Miller, «Elyon (*ʾljwn*)», *DDD*: 293–299; og Wolfgang Herrmann, «El (*ʿl*)», *DDD*: 274–280.

mine»). Jeg-personen snakker om «alle døtrene til byen min» (*kōl bənōt 'îrî*) (Klag 3,51), trolig med referanse til innbyggerne i Sion. Ordet «Sion» forekommer ikke i Klag 3.

Jahve tar ikke selv ordet. Klagesangene 3,57 inneholder likevel et sitat av et utsagn som jeg-personen håper Jahve vil komme med: «Frykt ikke!» (*'al-tîrā'*). Jahves tale står dessuten sentralt i Klag 3,37, riktignok i en sammenheng med en uklar hebraisk setningsstruktur. Klagesangene 3,37 omtaler Jahves skapende ord.

Den tredje sangen inneholder flere selvsitater av henholdsvis «mannen» og vi-gruppen. I Klag 3,18 siterer «mannen» sin egne mistrøstige ytring. I Klag 3,24 siterer han sin egen tillitsbekjennelse. Klagesangene 3,54 gjengir et utsagn han kommer med, nede fra brønnen han ble kastet ned i.

3.3 Litterære virkemidler

Den tredje sangen bruker også andre litterære virkemidler enn mønstret med alfabetdikt. Slik tilfellet alltid er med en hebraisk tekst, er noen virkemidler uoversettelige, mens andre lar seg gjengi i en norsk oversettelse.

Blant de oversettelige virkemidlene er repetisjoner av bestemte ord og konsonantmønstre, fortrinnsvis innenfor én og samme strofe eller innenfor nærliggende strofer. I semittiske språk danner konsonantmønstre ulike røtter. Konsonantrøttene er produktive; én og samme rot kan danne en mengde forskjellige ord. Avhengig av hvilke vokaler og for- og etterstavelser man legger til, kan én og samme rot fungere som nomen, substantiv, adjektiv og adverb. Innenfor *dālet*-strofen binder roten *d-r-k* Klag 3,11 sammen med Klag 3,12. I Klag 3,11 klager jeg-personen over at Jahve har latt «veiene mine» (*dārākaj*) vike bort fra ham, mens i Klag 3,12 klager han over at Jahve «spente buen sin» (*dārak qaštō*, ordrett: «han tråkket på buen sin») og beskjøt ham. Ordet «god; godt» (*tōb*) binder sammen de tre versene i *tēt*-strofen (Klag 3,25–27), mens verbet «å innhulle» (*š-k-k*) binder sammen de to første versene i *sāmek*-strofen (Klag 3,43–44). Ordet «øye» (*'ajin*) (Klag 3,48–49,51) binder sammen Klag 3,48–51 (deler av *pê*- og *'ajin*-strofene). I disse versene skildrer jeg-personen sin egen reaksjon (gråt) på «sammenbruddet» til folket han identifiserer seg med (Klag 3,48).

Øyet feller «bekker med vann», «flommer over» og plager ham. Kanskje er det et bevisst litterært grep at Klag 3,50, som er kilt inn mellom versene som handler om *talerens øye*, indirekte henviser til *Jahves øye*: Tårene til «mannen» vil fortsette å strømme inntil Jahve «skuer ned og ser fra himmelen». Verbet «å tenke» (eller: «å erindre», *z-k-r*) binder sammen de to første versene i *zajin*-strofen (Klag 3,19–20). Bruken av konsonantmønstret *j-h-l* («å vente forhåpningsfullt; å håpe») i Klag 3,18.21.24.26 er sannsynligvis et resultat av forfatterens bevisste valg. I Klag 3,18 beklager jeg-personen at hans «håp» (eller «forventing», *tôhelet*) fra Jahve er ødelagt. I Klag 3,21 og 3,24 har han imidlertid endret holdning og uttrykker håp: «[D]erfor venter jeg» (eller «derfor håper jeg», '*al-ken 'ôhîl*) – på henholdsvis «Jahves pakttroskap» (Klag 3,22) og «ham» (Klag 3,24). Klagesangene 3,26 viderefører dette spillet på konsonantmønstret *j-h-l* i en setning der den hebraiske teksten ikke er fullt ut forståelig. (2011-oversettelsen tolker den slik: «Det er godt å være stille og vente på hjelp fra HERREN.») I Klag 3,26 byr masoretteksten på ordet *jāhîl*. Dette ordet forekommer bare her i Bibelen. Selv om den hebraiske teksten i Klag 3,26 ikke er fullt ut forståelig, er det likevel sikkert at ordet *jāhîl* er formet på grunnlag av det omtalte konsonantmønstret *j-h-l*.

Klag 3 personifiserer ikke Sion, slik tilfellet er i Klag 1–2. Ordet «Sion» forekommer ikke i Klag 3. Jeg-personen benytter seg av diverse antropologiske uttrykk for å snakke om seg selv. Denne litterære praksisen er velkjent fra annen bibelhebraisk poesi, som Salmenes bok. Fem ganger snakker jeg-personen om «min sjel» (*napšî*), åpenbart i betydningen «jeg» eller «meg» (Klag 3,17.20.24.51.58). Én gang er det snakk om at Jahve er god mot «en sjel» (*nepeš*, i betydningen «en person») som søker ham (Klag 3,25). To ganger fungerer uttrykket «livet mitt» (*ħajjāj*) i betydningen «jeg» eller «meg» (Klag 3,53.58).

En annen kategori virkemidler er de litterære bildene som i Klag 3 anvendes for å beskrive diktets egen situasjon eller for å beskrive Jahve. De litterære bildene lar seg som regel oversette, selv om de samtidig er betinget av historiske og kulturelle forhold. Et eksempel på det er bruken av krig og beleiring som leverandør av litterære bilder. Jahve handler som en krigsmann mot jeg-personen. Han beleirer ham og skyter på ham med bue (Klag 3,5.12–13). Dessuten bruker jeg-personen fangenskap

og forfølgelse som bilder for å beskrive sin egen situasjon (Klag 3,6–7.53–55, jf. 3,47 [der vi-gruppen fører ordet]). I tillegg bruker jeg-personen jakt som en sammenlikning (Klag 3,52). Ett vers fremstiller Jahve med bilder hentet fra dyrelivet (Klag 3,10). Den tredje sangen bruker dessuten bilder fra pedagogikken for å beskrive Jahve. Han bruker tuktt for å oppdra «mannen» (Klag 3,1.27–28). Et annet sett med bilder er hentet fra rettspleien. Jeg-personen appellerer til Jahve som garantist for rettferd; som ham som dømmer, og som løsningsmann (Klag 3,58–59). Forestillingen om løsningsmenn bygger på rettspraksis knyttet til person- og eiendomsrett. Når en person har pådratt seg en skyld vedkommende ikke klarer å innfri, kan en løsningsmann tre inn i skyldnerens sted (jf. 3 Mos 25,26; 4 Mos 5,8). Endelig tegner Klag 3 et paradoksalt bilde av Jahve. På den ene siden skildrer sangen Jahve som en gud som er høyst nærværende, om enn på en dødelig måte. På den andre siden fremstiller sangen ham som en himmelgud. Han bor (under navnet El) «i himmelen» (Klag 3,41). Himmelen er Jahves utsiktspunkt (Klag 3,50, jf. Klag 3,43–44.66).

Et uoversettelig virkemiddel som opptrer noen ganger, er lydrim, det vil si når to eller flere ord rimer på hverandre. Et påfallende eksempel er Klag 3,47, der fire ord danner to par med ord som rimer på hverandre: «gru og grav» (*paḥad wāpaḥat*) og «skaden og sammenbruddet» (*hašše't wəhaššāber*).

3.4 En skriftlærd tekst

Den tredje sangen fremstår som en skriftlærd tekst. Det ser ut til at dikteren kjente til flere tekster man i dag regner som bibeltekster. Forfatteren hadde ikke nødvendigvis en forestilling om at de hørte til en særskilt, kanonisk samling av helligtekster. Likevel virker det som om Klag 3 griper tilbake på flere tekster som i ettertiden har fått plass i Bibelen. Ikke bare forutsatte den tredje sangen disse tekstene og henspilte på dem; i noen tilfeller ser det ut til at forfatteren lot sine kommentarer til de andre tekstene få utløp i alfabetdiktet. På denne måten kan forfatteren sies å være skriftlærd, og Klag 3 kan sies å være en skriftlærd tekst.

a. Respons på Klag 1-2

Når man leser Klag 3 isolert, foregår det en dialog mellom de stemmene som ytrer seg – i det minste mellom *noen* av dem. Den visdomsteologiske stemmen i Klag 3,25–39 fremstår som en respons på bekjennelsene og klagene til «mannen» i Klag 3,1–24. Jeg-personen som identifiserer seg som «mannen», henvender seg til Jahve, likevel uten at Jahve svarer ham. Jeg-personen får imidlertid en form for svar fra den visdomsteologiske stemmen. Også vi-gruppen (Klag 3,40–47) henvender seg til Jahve, uten at sistnevnte svarer. Dessuten fremstår vi-gruppens oppfordring til selv-ransakelse (Klag 3,40–41) og gruppens syndsbejelse (Klag 3,42) som en umiddelbare respons på hva den visdomsteologiske stemmen sier om «straff» (eller «synd», *hēt*) (Klag 3,39). I tillegg er det noen dialogiske tilknytningspunkter mellom jeg-personens ytringer (Klag 3,1–24.48–66) og det vi-gruppen sier (Klag 3,40–47), blant annet knyttet til ordroten *š-b-r* (i Klag 3,4 som verbet *š-b-r*, «å bryte i stykker»; i Klag 3,47–48 som substantivet *šeber*, «sammenbrudd»). I Klag 3,8 klager jeg-personen over at Jahve avviste hans bønn (*təpillā*). I Klag 3,44 klager vi-gruppen over det samme.

Når man leser Klag 3 på et synkront plan, fremstår mange av ytringene til jeg-personen og vi-gruppen som kommentarer til ytringer fra den første og den andre sangen. Dialogen mellom den tredje sangen og de to foregående sangene skyldes ikke tilfeldigheter. Forfatteren diktet sannsynligvis Klag 3 på et tidspunkt da Klag 1–2 allerede forelå; forfatteren diktet Klag 3 i en villet dialog *med* Klag 1–2. I et diakront perspektiv er Klag 3 yngre enn Klag 1–2. Allerede i den tredje sangens åpningsvers er det en kommentar til de foregående sangene. I Klag 3,1 identifiserer «mannen» seg som den som så «nød» (*ōnī*). Gjennom denne bejelsen og selvangivelsen knytter han seg selv – og derigjennom også den tredje sangen – til den «nøden» som datter Sion gjennomgikk ifølge den første sangen (Klag 1,3,7,9): «Jeg er mannen som så nød ...» Når «mannen» i det samme verset snakker om Jahves «sinnes ris», fungerer «sinne» (*‘ebrā*) som et synonym til «vrede» (*‘ap*).⁵² Både den første og den andre sangen viser til Jahves «vrede» (*‘ap*) (Klag 1,12; 2,1,3,6.21–22).

52 Det er også tilfellet i bl.a. Sal 85,4.

I Klag 3,43 anklager vi-gruppen Jahve for å innhulle seg i «vrede» (*'ap*). Også det sistnevnte verset kan man forstå som en kommentar til et sentralt begrep i den første og den andre sangen. I tillegg er det mulig at anklagen i Klag 3,43–44 om at Jahve «innhyllet» seg (*s-k-k*) i henholdsvis «vrede» og en «sky», spiller på den andre sangens åpningsstrofe. Ifølge Klag 2,1 «dekker» (*'-w-b*) Jahve «i sin vrede» datter Sion. Det hebraiske verbet *'-w-b* forekommer bare i Klag 2,1. Det er trolig en verbal avledning av substantivet *'āb* («sky»). Verbet *'-w-b* i Klag 2,1 betyr dermed «å dekke med skyer». Det skal sies at Klag 3,44 bruker et annet hebraisk ord for sky (*'ānān*), ikke et ord dannet av det samme konsonantmønsteret som *'-w-b* fra Klag 2,1. Det er likevel sannsynlig at Klag 3,43–44 kommenterer anklagen om Jahve i Klag 2,1. Klagesangene 2,1 snakker i tredje person entall om at Jahve «i sin vrede ... dekker datter Sion med skyer». I Klag 3,43–44 retter vi-gruppen anklager direkte *til* Jahve i andre person entall («du»). Også når vi-gruppen i Klag 3,43 konkretiserer anklagen mot Jahve, griper den tilbake til Klag 2. I Klag 2,21 anklager datter Sion Jahve for drap: «Du drepte på dagen for din vrede. Du hugg ned. Du viste ikke medfølelse.» I Klag 3,43 anklager vi-gruppen Jahve med noen av de samme ordene: «Du drepte. Du viste ikke medfølelse.» Vi-gruppen i Klag 3 bekrefter validiteten i datter Sions anklage i Klag 2.

Den visdomsteologiske stemmen i Klag 3,28–30 fremholder det som idealer at «mannen» (jf. Klag 3,27) sitter «ensom» (*bādād*), at han legger munnen sin i «støv» (*'āpār*), og at han vender sitt «kinn» (*lāhī*) til den som slår ham. Idealet om at «mannen» bør sitte «ensom», fremstår som en fortolkning av Klag 1,1, som beklager at «datter Sion» sitter «ensom». Forfatteren av Klag 3 ønsket å identifisere «mannen» med «datter Sion» fra Klag 1–2. I Klag 3 er «mannens» ensomhet et godt pedagogisk virkemiddel i oppdragelsen av ham.

Årsaken jeg-personen oppgir i Klag 3,48 for at han feller tårer, er umiskjennelig identisk med en formulering som også forekommer i Klag 2. Jeg-personen i Klag 3 gråter «over sammenbruddet til datteren, folket mitt» (*al-šeber bat-'ammī*). Også den anonyme taleren i Klag 2 forteller om sine kroppslige reaksjoner «over sammenbruddet til datteren, folket mitt» (Klag 2,11; jf. også bruken av ordroten *š-b-r* i Klag 1,15; 2,9.11.13; 3,4.47).

b. Tillitsbekjennelse som spiller på Jahves selvpresentasjon i Andre Mosebok 34,6–7

Et plutselig stemningsskifte finner sted i jeg-personens enetale. Frem til og med *zajin*-strofen (Klag 3,19–21) handler det om klage, billedlig talt gjennom ulike sjatteringer av grått. De påfølgende strofene, særlig *hêt-*, *têt-*, *jôd-* og *kâp-*strofene (Klag 3,22–33), fremviser et stemningsskifte som det siste verset i *zajin*-strofen (Klag 3,21) varsler om.

I Klag 3,22 bryter jeg-personen ut med et utrop hvor vedkommende bekjenner egen tro og tillit: «Jahves pakttroskap! Ja, vi er ikke ferdig. Ja, hans barmhjertighet er ikke fullendt.» To kjerneord uttrykker hver for seg egenskaper jeg-personen tilskriver Jahve. Det ene er hans «pakttroskap» (det hebraiske substantivet *hesed* står her i flertall; 2011-oversettelsen gjengir ordet oftest med «nåde»). Det andre er hans «barmhjertighet» (det hebraiske substantivet *rehem*, i flertall: *rahâmim*). Den visdomsteologiske stemmen i Klag 3,32 bruker både ordet *hesed* og verbet *r-h-m* (avledet av den samme ordroten som substantivet *rehem*): «For om han forvoldte pine, viste han barmhjertighet [*r-h-m* piel] i tråd med sin store pakttroskap [*häsādâw*].» Ved hjelp av begrepene *hesed* og *rehem* griper forfatteren av Klag 3 tilbake til den særegne karakteristikken av Jahve i 2 Mos 34,6–7.

Konteksten til 2 Mos 34 er Jahves fornyelse av pakten med israelittene. Jahve (som omtaler seg selv i tredje person entall) presenterer seg for Moses som en «barmhjertig og nådig gud» (*'el rahûm wəhannûn*). Jahve sier han er «sen til vrede» (*'erek 'appîm*) og «rik på pakttroskap og troskap» (*rab-hesed we'memet*). I den samme selvpresentasjonen hevder Jahve at han holder fast ved sin «pakttroskap» (*hesed*) i tusen slektsledd og tilgir synd, skyld og lovbrudd, men samtidig straffer han barn helt ned i fjerde slektsledd «for fedrenes synd».

Tekstforelegget for forfatteren av Klag 3 var ikke nødvendigvis 2 Mos 34,6–7 i den formen som er belagt i den overleverte bibelteksten til Andre Mosebok. Det er imidlertid klart at forfatterne av de ulike bøkene i Bibelen må ha opplevd karakteristikken av Jahve tilsvarende dem man finner i 2 Mos 34,6–7, som teologisk viktige. Dette fremgår av det faktum at mange tekster karakteriserer Jahve på en måte som svarer overens med 2 Mos 34,6–7. De klareste eksemplene er 4

Mos 14,18, Neh 9,17,31, Sal 86,15, 103,8 og 145,8, Joel 2,13, Jona 4,2 og 2 Krøn 30,9.⁵³

Det hebraiske ordet *hesed* blir ofte oversatt med «nåde». En vanlig norsk, kristen forståelse av ordet «nåde» er at det kjennetegner en velvilje som man ensidig og ufortjent blir til del, gratis («gratis» kommer for øvrig fra det latinske *gratiis*, «som en velgjerning», som igjen kommer fra *gratia*, «nåde; godhet»). Nåde er gjerne en velvilje en person mottar ufortjent fra en annen part. I Den hebraiske bibelen / Det gamle testamentet er det ikke en tilsvarende ensidighet i de relasjonene som blir karakterisert ved hjelp av *hesed*. Ordet ser ut til å bli brukt på tre hovedmåter. Én bruksmåte for *hesed* er at ordet betegner den felles forpliktelsen, lojaliteten eller troskapen som preger (eller skal prege) en relasjon mellom to parter, uavhengig om de er eller ikke er jevnbyrdige. For eksempel bruker beskrivelsen av paktsinngåelsen mellom Jahve og israelittene i 5 Mos 7 det hebraiske ordet *hesed*, sammen med *bərît* («pakt»), som noe Jahve vil «overholde» til gunst for israelittene. Betingelsen er at israelittene elsker Jahve og overholder budene hans (5 Mos 7,9.12). En andre, delvis overlappende bruksmåte er i de tilfellene det er tale om Jahves *hesed*, i betydningen hans «godhet» eller «troskap» overfor dem som er begunstiget av den. En tekst som maler med bred pensel for å sette ord på ulike konkrete eksemplene på Jahves *hesed*, er Sal 136. Denne hymnen lister opp ulike av Jahves gjerninger opp gjennom historien, og den avslutter hvert eksempel med omkvedet «evig er hans *hesed*». Disse *hesed*-ene omfatter gjerningene Jahve har gjort, som skaper, da verden ble til (Sal 136,4–9), og gjerninger han gjorde i historien i forbindelse med israelittenes utferd fra Egypt, den påfølgende ørkenvandringen og israelittenes landnåm (Sal 136,10–22) og kanskje dessuten den assyriske eller babylonske krisen på 700- og 600-tallet f.Kr. (Sal 136,23–24). Jahves *hesed* innbefatter dessuten at han (vedvarende) gir mat til alt som lever (Sal 136,25). En tredje bruksmåte er der *hesed* betegner gode gjerninger – velgjerninger – som har kommet i stand som resultat av noens lojalitet. Et godt eksempel er Nehemjas bønn til Jahve. Nehemja ber Jahve om han må

53 Også Koranen bruker flere av disse karakteristikkene om Jahve som vi kjenner fra 2 Mos 34,6–7 om Allah. Allah er «Den barmhjertige» (f.eks. sure 1:1), og han er «tilgivende og nådig» (f.eks. sure 3:129; 4:106).

huske de *hesed*-er Nehemja gjorde for «min Guds hus» (Neh 13,14). Det er altså *Nehemjas hesed*-er som er i søkelyset, ikke Jahves (tilsvarende 2 Krøn 32,32 om Hiskia og Jos 35,26 om Josva). Derimot er Jahves *hesed*-er i betydningen hans velgjerninger det sentrale når Jakob i en bønn til Jahve sier (1 Mos 32,10): «Jeg er ikke verdig alle de *hesed*-er og all den troskapen som du har vist din tjener.»

Klag 3,22 bruker dessuten begrepet «hans [det vil si: Jahves] barmhjertighet». Det hebraiske substantivet *rahāmîm* er en avledning av substantivet *rehem*. Ordet *rehem* forekommer om lag 30 ganger i Bibelen. Det betegner alltid «morsliv» eller «livmor». En *rehem* er kvinnens organ for barnefødsel (f.eks. 1 Mos 20,18; 29,31; 30,22), stedet der Jahve skaper fostret (f.eks. Jer 31,15), og det stedet barnet kommer ut fra når det blir født (f.eks. 4 Mos 12,12; Jer 1,5; 20,18; Job 38,8). Avledningen *rahāmîm*, som blant annet Klag 3,22 bruker, sikter dermed til en form for inderlig kjærlighet. For en hebraisk språkbruker skaper ordet assosiasjoner med morskjærlighet.

Det stemningsskiftet som jeg-personen innleder i Klag 3,22, blir korrigeret av vi-gruppens anklager *mot* Jahve i Klag 3,40–47 og jeg-personens inntrengende klage og bønn *til* Jahve i Klag 3,48–66. Jeg-personens tro på Jahve barmhjertighet og pakttroskap står sentralt i hans tillit. Den visdomsteologiske stemmen anerkjenner og bekrefter denne troen (Klag 3,32). Henspillingene på 2 Mos 34,6–7 understreker at forfatteren som skrev Klag 3, var skriftlærd.

c. Motiver og uttrykksmåter fra Jeremias bekjennelser

I underkapittel 2.3, «Jeremia som fiktiv forfatter for den andre sangen (Klag 2) – og de øvrige sangene», så vi at det er en rekke stilistiske og litterære forbindelser mellom Jeremiaboken og Klagesangene. For eksempel er det en påfallende overensstemmelse mellom beskrivelsene til «mannen» av hvordan han gråter (Klag 3,48–49), og beskrivelsene i Jeremiaboken av hvordan profeten gråter (Jer 9,1.18; 13,17; 14,17, jf. 31,16).

Vi skal ikke her gjenta momentene fra drøftingen av Klag 2. Derimot skal vi føye til flere eksempler som underbygger påstanden om at Klag

3 er en skriftlærd tekst. Eksemplene har til felles at den tredje sangen bruker – eller gjenbruker – ord og vendinger fra de såkalte bekjennelsene til Jeremia.

Jeremias bekjennelser sikter til fem klagebønner i Jeremiaboken: Jer 11,18–12,6; 15,10–21; 17,14–18; 18,18–23; 20,7–18. I bønnene klager profeten i jeg-form, blant annet over å ha blitt født. Sjangermessig minner Jeremias bekjennelser om individuelle klagesalmer. I Jeremiaboken fremstår Jeremias bekjennelser som selvbiografiske tekster, talt av profeten selv.

Bekjennelsen i Jer 15,10–21 var sannsynligvis ett av tekstforeleggene for Klag 3. I Klag 3,28 hevder den visdomsteologiske stemmen at det er en god ting for «mannen» (jf. Klag 3,27) at han sitter «ensom». Den hebraiske teksten bruker den ønskende jussivformen av verbene «å sitte» og «å tie» (*jěšēb bādād wājīdōm*, «måtte han sitte ensom og tie!>). Stemmen hevder at «han la det på ham», trolig i betydningen «Jahve la et åk på mannen» (jf. Klag 3,27). Det ser ut til at formuleringen i Klag 3,28 griper tilbake til Jer 15,17. Der forteller Jeremia at han ikke var i selskap med vitsemakere eller lo. Derimot sier han: «På grunn av din hånd satt jeg ensom» (*mippənē jādākā bādād jāšabtī*). I Bibelen forekommer uttrykksmåten «å sitte ensom» eller «å bo alene» (verbroten *j-š-b + bādād*) bare fire ganger – i Jer 15,17 omtalt her (om Jeremia), i Klag 1,1 (om datter Sion), i Klag 3,28 (om «mannen») og i 3 Mos 13,46 (om en person som har symptomer på bestemte sykdommer). I Klag 3,30 uttrykker den samme visdomsteologiske stemmen at det er ønskelig at «mannen» blir mettet av «spott» (*herpā*). I bekjennelsen omtalt over klager Jeremia på sin side over at han må tåle «spott» for Jahves skyld (Jer 15,15).

I noen av bekjennelsene klager Jeremia over at fiendene la «planer» (*maḥāšābôt*) mot ham (Jer 11,19; 18,18.23). Tilsvarende klager jeg-personen i Klag 3 over at noen la planer mot ham (Klag 3,60: «alle planene deres for meg»; Klag 3,61: «alle planene deres mot meg»).

I én av bekjennelsene klager Jeremia over hvordan vennene han hadde fred med, forrødte ham. Han hevder de sier (Jer 20,10): «[V]i skal ta vår hevn over ham.» Jeg-personen i Klag 3,60 ber på sin side Jahve å «se all hevnjerrigheten deres». Selv om jeg-personen ikke identifiserer hvem han sikter til med eiendomsordet «deres», er det åpenbart snakk om motstanderne. Både Jer 20,10 og Klag 3,60 bruker det hebraiske substantivet

nəqāmā («hev; hevnjerrighet»). Av de 27 forekomstene av dette ordet i Bibelen er det i 24 tilfeller snakk om *Jahves* hevn. Bare ved tre tilfeller er det tale om *menneskers* hevn. Foruten Esek 25,25 er det tale om *menneskers* hevn bare i Jer 20,10 og i Klag 3,60.

Bruken eller gjenbruken av vendinger og motiver fra Jeremias bekjennelser bidrar til å skape inntrykket at «mannen» i Klag 3 er Jeremia. Den tredje sangen er langt på vei stilet som «mannens» bekjennelser (jf. Klag 3,1), parallelt med hvordan Jeremia fremfører sine bekjennelser i Jeremiaboken. Det at «mannens» bekjennelser ligger tett på Jeremias bekjennelser, bidrar til at Klag 3 fremstår som en skriftlærd tekst.

d. Motiver og uttrykksmåter fra visdomslitteraturen

Vi har allerede flere ganger omtalt stemmen som fører ordet i Klag 3,25–39, som den visdomsteologiske stemmen. Årsaken til denne merkelappen er å finne i *têt*-strofen (Klag 3,25–27) og i de påfølgende strofene. Der blir lidelse presentert som et pedagogisk virkemiddel. Ifølge Klag 3,27 er det «godt» (*tôb*) for «mannen» å bære et «åk» (*ôl*) i sin ungdom. Denne belærende setningen hensetter leserens tanker på læremesteren i visdomslitteraturen som rettleder og underviser eleven sin. I noen visdomstekster omtaler læremesteren eleven som «min sønn». Slik er det i for eksempel Ordspråkene (Ordsp 1,8; 5,20) og i den fragmentariske visdomsteksten *Aḥiqars ord*, som judeerne i Egypt på 400-tallet f.Kr. var fortrolig med.⁵⁴ Av og til bruker visdomslitteraturen uttrykket «visdommens åk» (Sir 6,30; 51,26). Klagesangene 3,27 henspiller sannsynligvis på denne spesifikke betydningen av «åk». Samtidig er det «åket» som «mannen» har godt av å bære, en henspilling på Klag 1,14 der (den kvinnelige) Sion sier at hennes synder er «et sammenbundet åk». Ordet *tôb* («god; godt») er gjentatt tre ganger i *têt*-strofen. Gjentakelsen understreker at forfatteren var fortrolig med visdomslitteratur. I visdomsteksten Ordspråkene har ordet *tôb* en frekvens på cirka 6,35 forekomster per

54 Bezalel Porten og Ada Yardeni, *Textbook of Aramaic Documents from Ancient Egypt* (Jerusalem: The Hebrew University of Jerusalem – Department of the History of the Jewish People, 1986–1999), Bd. III: tekst C1. *Aḥiqars ord* blir drøftet i Granerød, *Dimensions of Yahwism in the Persian Period*, 308–320.

tusen ord. I visdomsteksten Forkynneren har *tôb* 10,09 forekomster per tusen ord. Til sammenlikning er frekvensen av ordet *tôb* i Salmenes bok 2,27 forekomster per tusen ord, i Nahum 2,41 forekomster, i Hosea 1,94 forekomster og i Jeremia 0,79 forekomster per tusen ord. I visdomstekster som Ordspråkene, Forkynneren og Salme 119 inngår ordet *tôb* noen ganger – men ikke alltid – sammen med preposisjonen *min* (ordrett: «bort fra»). I hebraisk syntaks gradbøyer man adjektiver ved hjelp av preposisjonen *min*. Dermed gradbøyer preposisjonen *min* adjektivet *tôb* («god»), slik at hele frasen får betydningen «bedre (enn)». Slik er det i for eksempel Ordsp 27,5: «Bedre er åpen tilrettevisning enn skjult kjærlighet» (jf. også Ordsp 3,14; 8,11.19; 15,16–17; 16,8.16; Fork 7,1–3.5.8.10; 9,4; Sal 119,72 mfl.). Andre visdomsutsagn gradbøyer ikke *tôb*, men lar ordet stå alene. Når *tôb* står alene, er ordet en verdivurdering av det saksforholdet utsagnet drøfter, f.eks. Sal 119,71: «Det er godt for meg [*tôb-lî*] at jeg blir plagd [*unnîti*, verbrot: ‘-n-h] så jeg kan lære dine forskrifter.» Den sistnevnte bruksmåten finner vi i Klag 3,25–27. Salmenes bok 119,71 gir til kjenne det samme grunnleggende synet på lidelse som den visdomsteologiske stemmen i Klag 3.

Også andre tanker i Klag 3,25–39 knytter innholdet til visdomsteologi. Klagesangene 3 legger til grunn at Jahve er den eneste guden, og at han er allmektig. Diktet argumenterer ikke for dette, men forutsetter det som et (ikke-uttalt) fundament. Spørsmålet som derfor reiser seg, er om Jahve er ansvarlig for *både* det gode *og* det onde. I Klag 3,38 stiller den visdomsteologiske stemmen det retoriske spørsmålet om ikke både «det onde» (*hārâ‘ôt*) og «det gode» (*hattôb*) utgår fra Eljons munn. Konteksten tilsier at det ventede svaret er «ja». Et «ja» til spørsmålet Klag 3,38 stiller, er dessuten i tråd med det foregående verset Klag 3,37, som antyder at alt skjer på Jahves befaling.

Også rammefortellingen i den visdomsteologiske boken Jobs bok legger opp til at det onde som skjer i Jobs liv, skjer fordi Gud ga Job i Anklagerens makt (Job 1,12; 2,1–10). Et teologisk problem som flere visdomsteologiske tekster drøfter, sirkler omkring spørsmålet om det ondes problem. Er også det som er ondt i tilværelsen, del av Guds skaperverk? Salomos ordspråk 22,2 hevder at Jahve er den som har skapt både rik og fattig. Det er nærliggende at Ordspråkene tilskriver sosiale ulikheter til at de er del av

skaperverket. Ifølge Ordspråkene skapte Jahve alt for en hensikt eller et formål (*ma'ānê*), «også den urettferdige for ulykkens dag» (Ordsp 16,4). Siraks bok legger til grunn at Gud har skapt alt, og den drar ytterliggende konsekvenser: Gud skapte alle ting i binære motsetninger eller par (Sir 33,10–12; 33,14–15; 42,24–25; 43,27).⁵⁵

e. Motiver og uttrykksmåter fra Jobs bok

Skildringene i Jobs bok av hovedkarakteren Job ser ut til å ha influert det portrettet som Klag 3 tegner av «mannen». Det gjelder de strofene der jeg-personen snakker om seg selv, og i de strofene der den visdomsteologiske stemmen snakker om ham. Hver for seg er disse overlappene ikke nok til å bevise at Klag 3 er avhengig av Jobs bok, men til sammen danner de et akkumulativt argument.

Tidlig i Klag 3 (Klag 3,2) forteller «mannen» at Jahve lot ham «gå» (*h-l-k*) «i mørke og ikke i lys» (*hōšek wəlō-'ôr*). Job beskriver på sin side den tiden før han ble plagd av Eloah (*'ēlôah*), som en tid «da hans lampe skinte over mitt hode og jeg gikk gjennom mørket i hans lys» (Job 29,3 i 2011-oversettelsen).⁵⁶ Bare fire vers i Bibelen inneholder verbet *h-l-k* («å gå») og substantivene *hōšek* («mørke») og *'ôr* («lys»). Foruten to forekomster i Jesaja (Jes 9,2; 59,9) dreier det seg om nettopp Klag 3,2 og Job 29,3.

«Mannen» forteller videre at Jahve forringet «kropp» (*bāsār*) og «hud» (*'ôr*) (Klag 3,4). Av de 24 versene i Bibelen der disse to ordene

55 Et spørsmål som melder seg, er hvordan den andre Jesaja (Jes 40–55), særlig Jes 45,5–7, forener tanken om Jahve som eneste gud og skaper med spørsmålet om det ondes opphav. Tradisjonelt har lesere forstått den hebraiske teksten i Jes 45,7 dithen at Jahve også er skaperen av «mørke» og «ulykke» (i f.eks. 2011-oversettelsen). Shalom M. Paul argumenterer for at Jes 45,7 gjenspeiler en indrebibelsk polemikk mot skapelsesberetningen i 1 Mos 1. Første Mosebok 1,3 påstår at mørket allerede fantes og ikke var del av Guds skapergjerning, jf. Shalom M. Paul, *Isaiah 40–66: Translation and Commentary*, ECC (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2012), 257. Derimot gir Ellen van Wolde gode argumenter for at verbet *b-r-'* betyr noe i retning av «å utskille», jf. Ellen van Wolde, «Separation and Creation in Genesis 1 and Psalm 104, A Continuation of the Discussion of the Verb *br*», *VT* 67 (2017): 611–647. En konsekvens av van Woldes argumentasjon blir at vi bør forstå Jes 45,7 slik: «Jeg former lys og utskiller mørke, jeg stifter fred og utskiller ulykke. ...». Se dessuten drøftingen av skapelsesforestillinger i Bibelen senere i underkapittel 3.6, «Teologiske refleksjoner i etterkant av katastrofen».

56 Til gudsnavnet Eloah, se følgende: Dennis Pardee, «Eloah (*'lh*)», *DDD*: 285–288; og Mettinger, *Namnet och närvaron*, 22–25, 32–33.

opptrer samtidig, er 16 av forekomstene i sammenheng med forskrifter i Mosebøkene knyttet til dyreoffer eller sykdommer. Tre av forekomstene er i profetbøker (Esek 37,6–7 i forbindelse med nyskapelse av mennesket; i Mika 3,3 i forbindelse med en profetisk anklage). Fire av forekomstene er i Job-taler i Jobs bok (Job 7,5; 10,11; 19,20.26), og én forekomst er i Klag 3,4.

I Klag 3,3 klager «mannen» over at Jahve «vendte» (*h-p-k*) sin «hånd» (*jād*) mot ham. Job anklager på sin side Eloah direkte i Job 30,21 (2011-oversettelsen): «Du har snudd om» (*h-p-k*). Job hevder videre: «Med din veldige hånd angriper du meg.»

I Klag 3,7.9 klager «mannen» over at Jahve «murte inn» (*g-d-r*) både ham og veien hans. Job formulerer seg likt i Job 19,8.

I Klag 3,8 fortviler «mannen» over at Jahve forholder seg skjult og taus. Når «mannen» «skriker» (*z-‘-q*) og «roper» (*š-w-‘*), avviser Jahve likevel «bønnen» (*təpillā*). I Job 24,12 klager Job tilsvarende over at Eloah ikke bryr seg om «bønnen» (*təpillā*) som de døende og sårede «roper ut» (*š-w-‘*).

«Mannen» hevder i Klag 3,12–13 at Jahve spente buen sin og lot ham stå «lik målskiven for en pil» (*kammaṭṭāra’ laḥēs*). Jahve førte dessuten «inn i nyrene mine» (*bəkiljôtāj*) «sitt koggers sønner», det vil si pilene. Substantivet *maṭṭāra’* er en sideform av *maṭṭārā*. Til sammen forekommer *maṭṭāra’* eller *maṭṭārā* 16 ganger i Bibelen, hvorav 13 ganger i betydningen «vakt» (i sammensetningene «vaktgården» eller «vaktporten»). Tre ganger opptrer substantivet alene i betydningen «målskive» eller «skyteskive». Disse tre forekomstene er Klag 3,12 (omtalt her), 1 Sam 20,20 og Job 16,12. I Job 16,12–13 klager Job over at Eloah har satt ham opp «til målskive» (*ləmaṭṭārā*). Dessuten klager han over at Eloah gjennomborer «mine nyrer» (*kiłjôtaj*). Klagesangene 3,12–13 (klagen til «mannen») og Job 16,12–13 (Jobs klage) har til felles at de bruker det samme bildet: Jahve eller Eloah som skyter med pil og bue på den som klager. I tillegg har de til felles det sjeldne ordet *maṭṭāra’* eller *maṭṭārā* («målskive»). Til overmål opptrer det sistnevnte og sjeldne ordet sammen med frasen «mine nyrer» i begge tilfeller. Jobs bok inneholder for øvrig også andre eksempler på at den klagendes plager blir fremstilt som Eloahs piler (Job 6,4; 7,20).

To ganger i Klag 3 klager «mannen» over at han ble gjort til en «nid- vise» (*nəgînā*) for henholdsvis «hele folket mitt» (Klag 3,14) og motstanderne (Klag 3,63, jf. 3,62). I Klag 3,14 klager han dessuten over at han «ble

til latter» (hebraisk ordrot: *ś-h-q*). Job klager på sin side i Job 30,1 over at fiendene hans «ler» (hebraisk ordrot: *ś-h-q*) av ham. I samme kontekst beklager han at han ble til en «nidvise» for mennesker med lavere sosial status. Substantivet *nəgînâ* («nidvise») forekommer 14 ganger i Bibelen. I åtte av tilfellene opptrer ordet som et musikkteknisk begrep i frasen *bingînôt*, som 2011-oversettelsen gjengir «med strengespill» (Hab 3,19; Sal 4,1; 6,1; 54,1; 55,1; 61,1; 67,1; 76,1), i ett tilfelle som en lovsang til Jahve (Jes 38,20), i ett tilfelle med uklar betydning (Sal 77,7) og i fire tilfeller med betydningen «nidvise» (Sal 69,13; Job 30,9; Klag 3,14; 5,14).

I Klag 3,29–30 fremholder den visdomsteologiske stemmen ydmykhet som et ideal for «mannen». «Mannen» bør legge munnen sin «i støvet» (*be'āpār*). Han bør vende «kinnet» (*leḥî*) til den som «slår» (*n-k-h*) ham, og han bør «bli mett» (*ś-b-'*) «av spott» (*bəḥerpā*). Job klager på sin side i Job 16,10 over at fiendene hans «med spott» (*bəḥerpā*) «slo» (*n-k-h*) ham «på kinnet mitt» (*ləḥājā*). Dessuten: Fienden «går sammen» (*m-l-'* hitpael) mot Job. I den samme Job-talen forteller den hardt prøvede Job at han la sin kraft «i støvet» (*be'āpār*) (Job 16,15). Det er altså et påfallende sammenfall av ord og uttrykk mellom Klag 3,29–30 og Job 16,10. I oppstillingen her mangler samsvar mellom verbet «å bli mett» (*ś-b-'*) i Klag 3,30 og verbet «å gå sammen» (*m-l-'* hitpael) i Job 16,10. Den fiendtlig-militære betydningen av *m-l-'* er bare belagt i Job 16,10. Imidlertid betyr verbet *m-l-'* «å være» eller «å bli full» i flertallet av forekomstene. Til overmål opptrer *m-l-'* som et synonym til *ś-b-'* («å bli mett») en rekke ganger (5 Mos 33,23; Esek 7,19; Sal 17,14; 107,9; Fork 1,8). Følgelig kan vi anta at Klag 3 bruker *ś-b-'* i Klag 3,30 som en fri henspilling på *m-l-'* i Job 16,10.

I det store og hele har den rollen som den visdomsteologiske stemmen – som et pedagogisk virkemiddel – tilskriver lidelse og ydmykelse, likhetstrekk med påstander som vennene til Job målbærer.

f. Motiver og uttrykksmåter fra Salmenes bok

Klagesangene 3 har mange motiver og formuleringer til felles med poesien i Salmenes bok. Særlig fremstår jeg-personens tale i Klag 3,48–66 som en tekstpassasje diktet ved hjelp av stående vendinger hentet fra salmespråket, særlig fra de individuelle klagesalmene.

Jeg-personen forteller i Klag 3,48 at «øyet mitt feller strømmer av vann» (*palgê-majim tērad 'ēni*). Bortimot den samme formuleringen bruker Sal 119,136 (men se også Jer 9,1.18; 13,17; 14,17). Ifølge Klag 3,50 vil jeg-personen ikke slutte å gråte «inntil Jahve skuer ned ... fra himmelen» (verbrotten *š-q-p* etterfulgt av *miššāmājim*). Utenom i Klag 4,50 forekommer vendingen «å skue ned fra himmelen» med Jahve som subjekt fire ganger i Bibelen (5 Mos 26,15; Sal 14,2; 53,2; 102,19). Mange klagesalmer bruker motivet «å være innestengt i en brønn» (Klag 3,53–55) som et bilde på død eller en nær-døden-opplevelse (f.eks. Sal 7,15; 28,1; 30,4; 40,3; 88,5; 143,7). «Mannens» opplevelse av at vannet flyter over hodet (Klag 3,54), minner om opplevelsen den klagende skildrer i Sal 69,2. «Mannens» opplevelse av å være «avskåret» (Klag 3,54; *g-z-r*) gir mening i lys av formuleringen i Sal 88,6, som fremstiller de døde som «de som ble avskåret fra Jahves hand». Jesaja 53,8 sier om Jahves tjener at «han ble avskåret fra de levendes land». Det at «mannen» roper til Jahve «fra den dype brønnen» (Klag 3,55) og bønnfaller Jahve om å høre (Klag 3,56), har han til felles med det klagende individet i Sal 28,1 og med den bønnhørte personen i Sal 40,1–2. «Mannens» appell om at Jahve må være hans sakfører (Klag 3,58–59), legger til grunn en forestilling om Jahve som garantist for rett og rettferd. Denne tanken er rikelig belagt i Salmenes bok (se f.eks. Sal 18,44; 31,21; 35,1.23–24; 43,1; 119,154). På samme måte er det med appellen om at Jahve må være «mannens» løsningsmann, som også er rikelig belagt i Salmenes bok (jf. Sal 19,15; 69,19; 72,14; 74,2; 77,16; 78,35; 106,10; 107,2). Endelig avslutter «mannen» klagen med en serie bønner rettet til Jahve (Klag 3,56–66). I de siste bønnene ber han om at Jahve må gjengjelde seg mot «mannens» fiender (verbrotten *š-w-b* + *gēmūl*), og at han må gi dem et forherdet hjerte, «forfølge» (*r-d-p*) og «ødelegge» (*š-m-d*) dem (Klag 3,64–66). Tilsvarende bønner om forbannelse over fiendene er vanlig i salmene. Både i Sal 28,4 og 94,2 ber salmisten Jahve om at han må gjengjelde fiendene. Det mest gjennomarbeidede eksemplet er i Sal 69.

3.5 Identiteten til «mannen» og vi-gruppen

Et spørsmål som reiser seg, er knyttet til identiteten til den lidende «mannen» i Klag 3,1. Hvem er han? Hvem vil forfatteren at han skal være? Hvem identifiserer leserne ham med?

Jeg-talen som åpner Klag 3, får diktet til å virke som en selvbiografisk tekst. Imidlertid er «mannen» sannsynligvis en litterær konstruksjon. Forholdene som underbygger denne antakelsen, er – på den ene siden – de tallrike overensstemmelsene mellom «mannen» og – på den andre siden – datter Sion i Klag 1–2, jeg-personen i klagesalmene i Salmenes bok, Job i Jobs bok samt jeg-personen i Jeremiaboken. «Mannen» er et litterært kunstprodukt, skapt av den tredje sangens forfatter, men helt klart med inspirasjon fra et flertall forskjellige lidende skikkelser. «Mannen» er neppe en mer autentisk historisk person enn datter Sion er i Klag 1–2.

Den historisk-kritiske forskningen har likevel ikke manglet forskere som forsøker å identifisere «mannen» med historiske skikkelser. Felles for disse er at man har ment å finne en kongelig figur representert i «mannen», fordi skjebnen hans er tett forbundet med byens skjebne, og fordi «mannen» fremstår som veltalende og velutdannet. Én foreslått kandidat er kong Josjia (639–609 f.Kr.). Andre Krønikebok 35,25 etablerer en forbindelse mellom Jeremia og kong Josjia. Andre Krønikebok 35,25 har for noen fungert som et springbrett for å identifisere «mannen» med Josjia, til tross for at denne kongen ikke selv opplevde Jerusalems fall.⁵⁷ En annen foreslått kandidat er kong Sidkia (597–587 f.Kr.). Magne Sæbø holder en knapp på Sidkia, ettersom hans fall sammenfaller med Jerusalems og templets fall, slik det er beskrevet i 2 Kong 25,1–21 og i parallelteksten i Jer 52,4–11. Sæbø peker på at både 2 Kong 25,7 og Klag 3,7 snakker om «bronselenker». Han peker videre på tilleggsinformasjonen i Jer 52,11, om at han ble holdt fengslet i Babel til sin dødsdag. Dette mener Sæbø sammenfaller med Klag 3,7–9. Videre er det et sammenfall mellom Klag 3,2 og notisen i 2 Kong 25,7 om blindingen av kongen og bortføringen til Babel. Christian Frevel peker på at historikerne som skapte Det deuteronomistiske historieverket, mente at Jahve mislikte Sidkia. Ifølge Det deuteronomistiske historieverket forkastet Jahve kong Sidkia, Juda og Jerusalem (2 Kong 24,40). Hendelsene omtalt i 2 Kong 24,40 sammenfaller potensielt med «mannens» opplevelser i Klag 3. I tillegg ble Sidkia konge i sitt 21. år (2 Kong 24,18). Kanskje sammenfaller Sidkias alder da

57 Magne Sæbø, «Who Is 'The Man' in Lamentations 3.1?», i *On the Way to Canon: Creative Tradition History in the Old Testament*, red. Magne Sæbø, JSOTSup 191 (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998), 131–142 (136); og Frevel, *Klagelieder*, 199.

han ble konge, med det «åk» det er godt for «mannen» å bære «i sin ungdom».»⁵⁸ Ytterligere en kandidat til å være den eventuelle historiske skikkelsen som gjemmer seg bak «mannen», er kong Jojakin. Han var konge i bare tre måneder (598/597 f.Kr.). Deretter kapitulerte han for babylonerne (2 Kong 24,10–12). I likhet med Sidkia ble også Jojakin ført til fangenskap i Babel.⁵⁹

I avsnittene over ble det flere ganger påstått at Klag 3 fremstår som en skriftlærd tekst når man leser den i kontekst av Klag 1–2, 2 Mos 34,6–7, Jeremiaboken og visdomslitteratur i Bibelen (herunder Jobs bok) og Salmenes bok. Vi kan si at forfatteren av Klag 3 lyktes godt i sitt litterære grep med å få jeg-personen til å fremstå som en slags Jeremia. De mange henspillingene til Jeremiaboken gjør det forståelig at tradisjonell jødisk og kristen tolkning er å identifisere jeg-personen i Klag 3 med profeten Jeremia.

Samtidig som forfatteren av Klag 3 lar jeg-personen bli identifisert med Jeremia, lar forfatteren «mannen» dessuten stå frem med personlighetstrekk fra andre (bibelske) aktører. Et grep som forfatteren benytter seg av for å utstyre jeg-personen i Klag 3 med en inkluderende personlighet, er å la ham identifisere seg med de lidelsene som datter Sion ifølge Klag 1–2 gjennomgår. Som vist gjenbraker Klag 3 ord og motiver fra Klag 1–2. «Mannen» i Klag 3 fremstår som en maskulin versjon av datter Sion fra Klag 1–2. Han gjennomlever de samme lidelsene. I motsetning til datter Sion har «mannen» likevel et større håp, som han finner i tradisjonen om Jahves pakttroskap, barmhjertighet og trofasthet (Klag 3,21–24, jf. 2 Mos 34,6–7).⁶⁰

I tillegg lar forfatteren også *leseren* identifisere seg med «mannen». Denne identifikasjonen skjer på flere måter, for eksempel i strofene der den visdomsteologiske stemmen (Klag 3,25–39) ytrer seg. Denne stemmen kommer med målrettede, spesifikke kommentarer til «mannen» som trådte frem i Klag 3,1–24. I tillegg kommer den visdomsteologiske stemmen med allmenngyldige kommentarer, for eksempel i form av

58 Frevel, *Klagelieder*, 199.

59 Frevel, *Klagelieder*, 199–200.

60 Willey, *Remember the Former Things*, 214–228.

visdomsord og råd som har gyldighet for alle og enhver. Den visdomsteologiske stemmens visdomsord fremstår som maksimer, det vil si enkeltstående fyndord med allmenn gyldighet. Det første eksemplet på dette finner vi allerede i Klag 3,25, i det første verset der den visdomsteologiske stemmen ytrer seg. I form av en parallellisme fremholder stemmen at Jahve er god «mot den som håper på ham» (*laqāwô*, verbrot: *q-w-h*), og «mot en sjel som søker ham» (*lənepēš tidrāšennū*). Den samme allmenngyldigheten gjelder trolig også det påfølgende verset (Klag 3,26), som riktignok har en uklar hebraisk setningsoppbygning. Dersom man er åpen for å lese adjektivet *wəjāhîl* («ventende» [?]) i masorettekstens som det bøyde verbet *jōhîl* (waw + hifil perfektum 3.m.sg, «og han venter»), åpner muligheten seg for at verbet har et upersonlig subjekt: «Godt er det at man venter taust på Jahves frelse.»

Både *kî*-, *lāmed*- og *mēm*-strofen (Klag 3,31–33.34–36.37–39) har tilsvarende en allmenngyldig karakter. Klagesangene 3,33 omtaler Jahves pining av «menneskebarn» (*bənê 'iš*). Klagesangene 3,34 omtaler «alle jordens fanger» (*kōl 'āsîrê 'āreš*). Det påfølgende verset i Klag 3,35 refererer til det å krenke rettighetene til «en mann» (*geber*), et substantiv som bemerkelsesverdig er omtalt i *ubestemt* form, *ikke* i bestemt form, i dette verset. Klagesangene 3,36 omtaler i ubestemt form «et menneske» (*'ādām*). Også Klag 3,39 bruker ubestemte former av substantiver (*'ādām* = «et menneske»; *geber* = «en mann»), som skaper inntrykket at ytringen de inngår i, er rettet mot *alle og enhver*.

Nûn-, *sāmek*- og deler av *pê*-strofen (Klag 3,40–47) lar vi-gruppen komme til orde. I alle disse versene (med unntak av Klag 3,44) trer et «vi» frem. Det skjer gjennom oppfordringer rettet til «oss» (Klag 3,40–41), gjennom beskrivelser av «vår» situasjon (Klag 3,43.45–47) og gjennom å angi årsaken til «vår» situasjon (Klag 3,42). Det personlige pronomenet «vi» er inkluderende. Det inviterer en rekke aktører til å identifisere seg med vi-gruppen, inkludert leseren.

«Mannen» fremstår som en inkluderende skikkelse, også i kraft av å være jeg-personen som ytrer seg i den siste delen av sangen (Klag 3,48–66). Som vist over bruker «mannen» i denne delen av sangen mange vendinger som man også finner i de individuelle klagesalmene i Salmenes bok. Noen av disse vendingene fra salmespråket er allmenne. De skaper den

effekten at de opptrer som allmenngyldige klager, ytringer som alle og enhver kan ta til seg og gjøre til sine.

Følgelig får «mannen» en *flertydig* identitet. Han fremstår som et mannlig motstykke til datter Sion fra Klag 1–2. I likhet med henne legemliggjør han lidelsene til innbyggerne i Juda og Jerusalem. I motsetning til datter Sion, som stor sett forblir i klagens desorienterte modus i Klag 1–2, gir «mannen» også uttrykk for håp. «Mannen» i Klag 3 målbærer i langt større grad en nyorientering enn datter Sion gjør i Klag 1–2. I tillegg fremstår «mannen» med det samme jeg-et som Jeremia gjør når han taler i første person i Jeremiaboken. Med andre ord fremstår «mannen» langt på vei som en slags Jeremia. Men i tillegg opptrer «mannen» med et inkluderende «jeg», et «jeg» som er åpent og inkluderende. «Mannen» er slik sett *enhver person* som mener seg å ha erfart virkningene av den babylonske krisen for Juda og Jerusalem.

3.6 Teologiske refleksjoner i etterkant av katastrofen

Det er ikke bare formelle forskjeller på Klag 3 og de to foregående (Klag 1–2) og de to påfølgende (Klag 4–5) sangene. Selv om det er overlapp, har Klag 3 også markante teologiske særegenheter.

Klag 3 gjenspeiler både en desorientering og en nyorientering, for å anvende terminologien Walter Brueggemann bruker i møte med Salmenes bok. Klagesangene 3 har desorientering til felles med de andre klagediktene. Klagesangene 3 gjenspeiler en situasjon hvor tilværelsen til «mannen» og vi-gruppen ikke lenger er i likevekt. Samtidig gjenspeiler sangen også en tilværelse hvor katastrofen befinner seg på avstand. Den fremstår ikke som en klage som blir fremført i sanntid, samtidig som katastrofen utfolder seg, eller i tiden umiddelbart etterpå. Derimot er avstanden til katastrofen så stor at det er mulig å reflektere over den, fortolke den og sette den inn i en meningsbærende ramme.

Desorienteringen kommer til uttrykk gjennom harde anklager rettet mot Jahve. Anklagene står ikke tilbake for anklagene i Klag 1–2. Som en ond gjeter ledet Jahve «mannen» inn i mørke, ikke lys (Klag 3,2). Jahve viste seg som en krigsmann. Imidlertid var ikke «mannen» under

krigere Jahves beskyttelse. Tvert imot vendte Jahve seg mot ham med alskens krigskunster (Klag 3,3–24). Han beleiret «mannen» (Klag 3,5–7), avskar alle fluktveier (Klag 3,9.11), beskjøt ham med piler (Klag 3,12–13) og tillot at fiendene jagde ham og stengte ham inne (Klag 3,52–55). Vi-gruppen konstaterer at Jahve drepte (Klag 3,43).

Klag 3 står ikke tilbake i forhold til Klag 1–2 når det gjelder å rette anklager mot Jahve. Likevel er desorientering og rådvillhet ikke enerådende. De tre stemmene som tar ordet («mannen», den visdomsteologiske stemmen og vi-gruppen), målbærer hver for seg ytringer som bærer bud om en *gryende nyorientering*. Klagesangene 3 inneholder ingen lovsang som feirer en gjenvunnet likevekt i tilværelsen. Den gryende nyorienteringen Klag 3 målbærer, nøyer seg med å bidra til å gi *mening* til det meningsløse, til å forklare hva som er *årsaken* til katastrofen, og til å peke på *løsninger*.

«Mannens» bevegelser i retning av nyorientering kommer i *zajjn-* og *hêt-*strofene (Klag 3,19–24). Han vender tilbake til tradisjonen om Jahves pakttroskap, barmhjertighet og trofasthet, slik den er formulert i blant annet 2 Mos 34,6–7. Disse egenskapene ved Jahve vil, mener han, til sist trumfe situasjonen, som er preget av nød og hjemløshet (jf. Klag 3,19). Disse egenskapene ved Jahve er «ny(e) hver morgen» (*hădāšim labbā-qārîm*) (Klag 3,23). Setningsoppbygningen og konteksten til den hebraiske talevendingen i Klag 3,23 er ikke fullstendig klar (2011-oversettelsens «den er ny hver morgen» er et valg som innsnevrer referansen til «den» til bare å omfatte «Jahves barmhjertighet» omtalt i Klag 3,22). Uansett skaper sammenstillingen av «ny» og «morgen» et litterært bilde som tyder på at «ny» i denne sammenhengen neppe betyr «fra intet». De omtalte egenskapene ved Jahve oppstår ikke *ex nihilo* («fra intet») hver morgen. Tvert imot *gjentar* og *fornyer* de seg hver morgen, slik én morgen er både lik og ulik den påfølgende morgenen. Dermed bruker Klag 3,23 et bilde hentet fra naturen, hvor dugget som har samlet seg i løpet av den foregående natten, fordamper etter hvert som temperaturen stiger, mørket som har ligget over landskapet, blir gradvis fordrevet etter hvert som solen stiger opp, og så videre.

«Mannen» beveger seg dessuten mot nyorientering ved at han finner trøst i å ha tillit til at «min del er Jahve» (*helqî JHWH*) (Klag 3,24). Ordet

«del» knytter an til enten fordeling av et krigsbytte (1 Mos 14,24; 4 Mos 31,36; 1 Sam 30,24; Jes 17,14) eller til arverett (4 Mos 18,20; 5 Mos 18,8; Jos 14,4; 15,13; 18,7; 19,9; Jer 10,16; 51,19 mfl.). Ved flere anledninger opptrer ordet «del» (*heleq*) sammen med ordet «arvelodd; arvet eiendom» (*nahälä*). Flere tekster i Bibelen bruker den arverettslige betydningsnyansen til *heleq* som en metafor på forholdet mellom Jahve og et menneske. Fra Jahves ståsted er israelsfolket eller Juda hans «del» (5 Mos 32,9; Jos 22,25.27; Sak 2,16), mens Jahve på sin side er folkets eller den frommes «del» (4 Mos 18,20; Sal 16,5; 73,26; 119,57; 142,6).

Det er den visdomsteologiske stemmen (Klag 3,25–39) som beveger seg lengst vekk fra rådvillhet og i retning av en nyorientering. Det er godt å være taus og vente på Jahves frelse (Klag 3,26). Det er godt for «mannen» at han bærer et «åk» (*öl*) i ungdommen sin. Lidelsen, symbolisert som det bæreredskapet som normalt sett tynger og holder nede, får en pedagogisk, oppdragende hensikt. I det overveiende flertallet av forekomstene i Bibelen symboliserer et åk politisk eller militær undertrykkelse, som i 1 Mos 27,40 (om forholdet mellom Isak og Esau), i 5 Mos 28,48 (om undertrykkelse generelt), i 1 Kong 12,4.9–11.14 (om kong Jeroboams skattetrykk og arbeidsplikten han påla befolkningen) og i Jes 9,4, 10,27, 14,25 og 47,6 (om ulike former for undertrykkelse). I minst ett tilfelle sikter ordet til israelittenes tilværelse som slaver i Egypt (3 Mos 26,13). Jeremiaboken inneholder omtrent én fjerdedel av de om lag 40 forekomstene av ordet «åk» i Bibelen. Der sikter det spesifikt til den undertrykkelser som babylonernes herjinger i Juda og Jerusalem representerte, men også den påfølgende deportasjonen (Jer 2,20; 5,5; 27,8.11–12; 28,2.4.11.14; 30,8). Forfatteren av Klag 3 hadde trolig Jeremiabokens spesifikke betydningsnyanse for øyet da han lot den visdomsteologiske stemmen hevde at «mannen» har godt av å bære «åk» i sin ungdom. Konsekvensen er at den visdomsteologiske stemmen tolker den babylonske krisen som et ledd i Jahves pedagogikk overfor «mannen».

Den visdomsteologiske stemmen bruker mye spalteplass på spørsmålet om Jahves rett til å påføre lidelse, og på hvorvidt han er rettferdig når han gjør det. I Klag 3,25–39 fremfører stemmen flere refleksjoner av kateketisk art over spørsmålet om meningen med lidelsen, dens årsaker og Jahves vilje til å trekke den tilbake. De tre versene i *kāp*-strofen (Klag

3,31–33) går lengst i å balansere Jahves vrede opp mot hans vilje til å utvise nåde. Hver av de tre versene begynner med den hebraiske partikkelen *kî* («for; fordi; ettersom»):

For Adonaj forkaster ikke for evig.

For om han forvoldte pine, viste han barmhjertighet i tråd med sin store pakttroskap.

For han utøvde ikke vold ut fra hjertet sitt og pinte menneskebarn.
(Klag 3,31–33)

Ifølge *kāp*-strofen balanserer Jahve den pinen han forårsaket (*j-h-g* hifil), opp mot sin pakttroskap (*hesed*). Dessuten frikjenner den visdomsteologiske stemmen alle eventuelle anklager om at Jahve skulle ha sadistiske tendenser. Når han utøvde vold og pinte mennesker, skjedde det ikke «ut fra hjertet sitt» (*millibbô*). Sammenstillingen av den hebraiske preposisjonen *min* («fra») og substantivet *lēb* («hjerne») er relativt uvanlig i Bibelen. Når det forekommer, spiller uttrykket alltid på forestillingen om hjertet som kroppsdelen som tar beslutninger, og der følelsene holder til (4 Mos 16,28; 24,13; Jes 59,13; Sal 31,13; Job 8,10; Fork 11,10; Neh 6,8).

Lāmed-strofen (Klag 3,34–36) fortsetter med å liste opp ugjerninger. Også i *lāmed*-strofen er den hebraiske setningsoppbyggingen uklar. De opplistede ugjerningene er omtalt ved hjelp av den hebraiske preposisjonen *l*, etterfulgt av et verb i infinitiv constructus-form. Mens denne konstruksjonen i og for seg ikke byr på problemer, er imidlertid den siste setningen i det siste verset i strofen uklar. På bakgrunn av konteksten tolker flere bibeloversettelser, inklusiv den herværende, den hebraiske setningen *'ādōnāj lō' rā'ā* (Klag 3,36) som et *retorisk spørsmål* («..., om Adonaj ikke ser det?») som krever at svaret er «ja». Dersom man oversetter ord for ord, er det strengt tatt mulig å oversette setningen som en indikativisk påstand («Adonaj ser det ikke»), men konteksten taler imot en slik tolkning. I store deler av Klagesangenes resepsjonshistorie har man fortolket syntaksen i Klag 3,36 som en teodicé, det vil si som et forsvar for Jahve.⁶¹ Ingen ugjerninger unnslipper blikket til Jahve, her kalt Adonaj og Eljon (jf. Klag 3,31):

61 For en oversikt, se Salters, *Lamentations*, 240–242.

Å knuse under føttene sine alle jordens fanger,
 å krenke en manns rettigheter fremfor Eljons ansikt,
 å bedra et menneske som fører sin sak for retten, om Adonaj ikke ser det?
 (Klag 3,34–36)

Den visdomsteologiske stemmen i Klag 3,36 spiller på forestillingen om at Jahve er garantisten for rett og rettferd for alle trengende mennesker. Gitt at det er riktig å tolke siste del av Klag 3,36 som et retorisk spørsmål, formidler *lāmed*-strofen (Klag 3,34–36) en nyorientering: Tross alt ser Jahve også alle ugjerninger.

Den påfølgende *mēm*-strofen (Klag 3,37–39) uttrykker en nyorientering i katastrofen ved å drøfte det ondes problem i poetisk form. Versene forutsetter, men setter ikke uttalt ord på troen på at det bare finnes én gud. Tilsvarende forutsetter de, men setter ikke ord på troen på at denne ene guden er allmektig. Det første og det tredje verset i strofen (Klag 3,37,39) begynner med spørreordene «hvem» (*mî*) og «hva; hvorfor» (*mâ*). Derimot mangler strofens andre vers (Klag 3,38) et spørreord. Også i *mēm*-strofen, særlig i Klag 3,37–38, er setningsoppbygningen uklar. Den herværende oversettelsen bygger på det premisset at nøkkelen til å forstå *mēm*-strofen, er at Klag 3,38 er et retorisk spørsmål som krever svaret «ja». Moderne trykte utgaver av den gamle greske Septuaginta-oversettelsen har en tegnsetting i Klag 3,38 som gjør at verset fremstår som et retorisk spørsmål:⁶²

ek stōmatos hypsistou ouk ekseleúsetai tà kakà kai tò agathon;
 Fra Den høyestes munn utgår ikke både det onde og det gode? (Klag 3,38,
 basert på Septuaginta)

Vi må være oss bevisst på at tegnsettingen ikke er like gammel som bokstavene. Det greske spørsmålstegnet i moderne trykte Septuaginta-utgaver trenger ikke å gjenspeile den opprinnelige forståelsen. Robert B. Salters hevder at det ikke er noen spor i den tidlige resepsjonshistorien av at Klag 3,38 var et retorisk spørsmål. Derimot hevder han at Klag 3,38

62 Alfred Rahlfs, *Septuaginta: id est Vetus Testamentum Graece, iuxta LXX interpretes* (Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1935); Joseph Ziegler, *Septuaginta: Vetus testamentum graeca* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1957), Bd. 15: Ieremias, Baruch, Threni, Epistula Ieremiae; og Alfred Rahlfs og Robert Hanhart, *Septuaginta: id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006).

tradisjonelt har blitt forstått som en ytring som «[is] clearing the Most High of causing evil».⁶³ I så fall *frikjenner* Klag 3,38 Jahve fra å forårsake ondskap. Til tross for dette er den hebraiske teksten til Klag 3,38 i mange moderne oversettelser oversatt ved hjelp av et retorisk spørsmål. Eksempelvis lyder 2011-oversettelsen «[k]ommer ikke både ondt og godt fra Den høyestes munn?», og den engelske NRSV-oversettelsen er «[i]s it not from the mouth of the Most High that good and bad come?».

Når vi følger tegnsettingen i moderne trykte Septuaginta-utgaver (med gresk spørsmålstejn etter Klag 3,38), og vi dessuten antar at spørreordene i Klag 3,37 og Klag 3,39 var ment å spille inn på Klag 3,38, er det mulig å forstå *mêm*-strofen slik vi gjør det i den herværende oversettelsen:

Hvem er han som talte slik at det inntraff, uten at Adonaj befalte det?
 Utgår ikke fra Eljons munn både det onde og det gode?
 Hvorfor klager et menneske over livet, en mann over sin straff? (Klag 3,37–39)

Det er ingen tvil om at oversettelsen av *mêm*-strofen krever en god por-sjon syntaktisk kreativitet. Dersom man, som her, forstår Klag 3,38 som et retorisk spørsmål, er konsekvensen at Jahve er opphavet til både det gode og det onde. Et argument *for* denne lesningen er at denne tanken ikke er fremmed i Bibelen. Eksempelvis sier Job: «Når vi tar imot det gode fra Eloah, skulle vi da ikke også ta imot det vonde?» (Job 2,10, fritt etter 2011-oversettelsen). I Jer 32,42 hevder Jahve at han vil la det gode komme over «dette folket», slik han også lot ulykke komme over det.

Mêm-strofen spiller på tanken om at Jahve skaper ved sitt ord. Bibelen vitner om ulike skapelsesforestillinger.⁶⁴ Flere av dem har Bibelen felles med annen litteratur fra det gamle Midtøsten. For det første kan skapelse finne sted gjennom fødsel (Sal 139,13–16; Job 10,8–12). Slik er det også i det babylonske skapelseseposet *Enuma elish*⁶⁵ sin fortelling om teogoni, det vil si skapelse av guder gjennom unnfangelse og fødsel. For det andre kan

63 Salters, *Lamentations*, 244.

64 For oversikt over ulike skapelsesforestillinger: Claus Westermann, *Genesis 1–11: A Continental Commentary* (Minneapolis: Augsburg, 1984), 19–47; og Richard J. Clifford, *Creation Accounts in the Ancient Near East and in the Bible*, CBQMS 26 (Washington, DC: Catholic Biblical Association of America, 1994), 135–203.

65 For en norsk oversettelse, se Jens Braarvig, «Fra Enuma elish: Den gang der oppe. Det babylonske skapelseseposet», i *I begynnelsen: Skapelsesmyter fra hele verden*, red. Tor Åge Bringsværd og Jens Braarvig, Verdens hellige skrifter (Oslo: De norske bokklubbene, 2000), 49–84.

skapelse finne sted som resultat av at Jahve kjemper mot og seirer over monstre (f.eks. «Havet» [*hājām*] og Rahab i Sal 89,10–13 og «Hav» [*jām*] og dragen Leviatan i Sal 74,12–17). For det tredje kan skapelse finne sted gjennom at Jahve atskiller og etablerer grenser (f.eks. Jer 5,22; Sal 104,9; Ordsp 8,29; 30,4; Job 38,10). Den såkalte prestelige skapelsesberetningen i 1 Mos 1,1–2,3 er også preget av denne forestillingen om skapelse. Den prestelige skapelsesberetningen bruker verbet «å skille» (*b-d-l*) flere ganger (1 Mos 1,4.6–7.14.18). Skapelse som atskillelse eller grensesetting er en form for *creatio secunda*, det vil si en organisering av materialer som allerede eksisterer. Bibeltekstene tematiserer oftest ikke spørsmålet om hvordan de allerede eksisterende materialene ble til. Det samme gjelder for det problematiske verbet *b-r-*, som blant annet opptrer flere ganger i skapelsesberetningen i 1 Mos 1 og i den andre Jesaja (Jes 40–55). Tradisjonelt oversetter man verbet *b-r-* med «å skape». En vanlig påstand er at verbet *b-r-* betegner det å skape fra intet. Imidlertid er det vektige argumenter for at verbet trolig ikke betyr «å skape», men «å skille; å atskille». Ideen som verbet *b-r-* uttrykker, handler ikke om bygging med utgangspunkt i ikke-eksisterende materialer. Derimot uttrykker verbet en romlig forestilling, ikke ulikt den som ligger i verbet *b-d-l* («å skille».⁶⁶

For det fjerde kan skapelse finne sted gjennom forming av et materiale. Den såkalte jahvistiske Edenfortellingen i 1 Mos 2–3 handler blant annet om Jahve som skaper gjennom «å forme» (*j-s-r*).⁶⁷ Fortellingen hevder: «Jahve Elohim formet mannen [*hā'ādām*] av støv [*āpār*] fra jorden [*hā'ādāmā*] og blåste livspust [*nišmat hājīm*] i hans nesebor, og mannen [*hā'ādām*] ble til en levende sjel [*nepeš hājā*]» (1 Mos 2,7). Verbet «å forme» betegner blant annet hva en pottemaker gjør (jf. Jes 29,16).

66 Slik ifølge Wolde, «Separation and Creation in Genesis 1 and Psalm 104». Argumentene for dette synet følger ulike spor. Blant annet har man vist til komparativ filologi hvor andre semittiske språk har en verbrot som etymologisk er beslektet med det hebraiske *b-r-*, og hvor betydningen er «å skille; å utskille». Et annet argument er at det er eksempler i Bibelen på at verbet *b-r-* *piel* har betydningen «å rydde» (skog for å vinne land; Jos 17,15.18). Hebraiske ordbøker antar tradisjonelt at det i det sistnevnte tilfellet («å rydde» skog o.l.) er tale om en *annen* verbrot som (tilfeldigvis) er likelydende med verbet *b-r-* *qal*. Imidlertid hevder van Wolde at det er tale om det samme verbet i henholdsvis 1 Mos 1 og Jos 17. Forskjellen er at stammemonsteret *qal* er verbets grunnstamme (i betydningen «å atskille»), mens *piel* er stammemonsteret som uttrykker den resultatative eller faktitive betydningen av *qal*-stammen, altså «å gjøre [objektet] atskilt; å sette [objektet] i en tilstand av å være atskilt», eller rett og slett «å utskille».

67 Til denne tematikken, se Stordalen, *Støv og livspust*, 71–81.

Edenfortellingen bruker dette verbet også i 1 Mos 2,19: «Jahve Elohim formet alle dyr på marken og alle fugler under himmelen av jord.» Bibelen bruker det som skapelsesverb med Jahve som subjekt med flere direkte objekter. Jahve former «fremtiden» (2 Kong 19,25; Jes 37,26), «(israels)folket» (Jes 27,11; 43,1; 44,2.24; 45,11) og mennesket og dyrene (Gen 2,7.19).

Den hebraiske bibelen / Det gamle testamentet bruker forskjellige termer for å uttrykke at Jahve skaper ved å tale. Klagesangene 3,37 bruker de to taleverbene «å si» (*'-m-r*) og «å befale; å påby» (*z-w-h*). Forfatteren av Klag 3 hadde ikke nødvendigvis én bestemt bibeltekst for øyet da han formulerte Klag 3,37. Mer sannsynlig satte han ord på en skapelsesforestilling som svarer overens med flere, ulike bibeltekster, nemlig tanken om at Jahve skaper gjennom ord. Salmenes bok 148,3–5 oppfordrer sol, måne, stjerner, himmel og himmelhavet til å lovsynge Jahves navn, «for han befalte, og de ble skapt» (*kî ziwwâ wə'nibrā'û*) (Sal 148,5). Atter andre bibeltekster lar forestillingen om at Jahve skaper gjennom ord, overlape med forestillingen om at han skaper ved å sette grenser. Grenselandet mellom Jahves skapelsesord og hans skapergjerning gjennom grensetting kommer tydelig frem i de tekstene som omtaler Jahves «trussel» (*gə'ārâ*), eller at Jahve «truer» (*g-^l-r*).⁶⁸ Sal 104,6–7 forteller at «dypet» (*tə'hôm*) og «vannet» (*majim*) rømte bort fra Jahves trussel (jf. 2 Sam 22,16; Sal 18,16; Jes 50,2; 51,20; 66,15; Sal 104,7; Sal 106,9; Job 26,10–11). Den meste kjente skapelsesteksten der Jahves skaperord står i sentrum, er imidlertid skapelsesberetningen i 1 Mos 1,1–2,3. Skapelsesberetningen gjentar frasen «[o]g Elohim sa: ...» (*wajjō'mer 'ēlōhîm*), etterfulgt av en bydende formulering, som i 1 Mos 1,3: «Måtte det bli lys!» (*jəhî 'ôr*). Elohim skaper ved hjelp av verbet «å si» (*'-m-r*).

Den visdomsteologiske stemmen avslutter det lange visdomsteologiske avsnittet (Klag 3,25–39) med et spørsmål (Klag 3,39): «Hvorfor klager et menneske over livet, en mann over sin straff?» Spørsmålet slår i hjel eventuelle innvendinger mot rollen Jahve har i katastrofen. Klagesangene 3,39 sier indirekte at Jahve handlet rettferdig.

Felles for den visdomsteologiske stemmen (Klag 3,25–39) og vi-gruppen som responderer på den (Klag 3,40–47), er at begge anser

68 Til denne tematikken, se Mettinger, *Namnet och närvaron*, 94–113.

«mannens» lidelse som berettiget. Den er forårsaket av «synd». Dette synet har de til felles med både den anonyme taleren og datter Sion i den første sangen (Klag 1,5.8.14.22) og delvis i den andre sangen (Klag 2,14). Vi-gruppen responderer på den visdomsteologiske stemmen ved å oppfordre «oss» til selvransakelse, omvendelse og bønn (Klag 3,41–42). Gruppen erkjenner at «vi syndet og gjorde opprør» mot Jahve (Klag 3,42).

3.7 Tempelteologi og himmelteologi – partikularistisk og universell gud

Fraværet i Klag 3 av ord og uttrykk som sikter til Jerusalem-templet tyder på en viss avstand i tid mellom katastrofen omkring 587 f.Kr. (da templet ble ødelagt) og tiden da diktet ble forfattet. Mens Jahve var nærværende i sin forhenværende tempelby i Klag 1–2 (om enn på en dødelig måte), er *himmelen* Jahves bosted i Klag 3. Terminologisk kommer dette til uttrykk i vi-gruppens oppfordring til seg selv om å be til Jahve i himmelen, eller rettere sagt: «La oss løfte våre hjerter ... til El i himmelen!» (Klag 3,41). «Mannen» klager og hevder at han ikke vil stoppe å gråte «inntil Jahve skuer ned og ser fra himmelen» (Klag 3,50). I den avsluttende bønnen om hevn (Klag 3,66) ber «mannen» om at Jahve må forfølge og ødelegge motstanderne «under Jahves himmel».

Den tredje sangens gudsbilde plasserer Jahve i himmelen. Gudsbildet reflekterer en situasjon hvor Sion-teologien har kollapset. Samtidig har det funnet sted en teologisk nyorientering. Jahve har flyttet opp til himmelen, selv om han ifølge «mannens» beskrivelser av ham også har herjet som en krigsmann på jorden (Klag 3,5–13). Drøftingen i underkapittel 2.5, «Sion-teologi som bakteppe», viste at Sion-teologi også kan identifisere Jahves bosted med himmelen. Enkelte Sion-teologiske tekster lar grensene mellom Sion, helligdommen og himmelen smelte sammen (f.eks. Sal 11,4; 20,3.7). Kong Salomos tempelinnvielsesbønn (1 Kong 8) gjenspeiler deuteronomistisk teologi. Salomo, det vil si deuteronomistene bak Det deuteronomistiske historieverket, drøfter den spenningen som oppstår mellom Jahves nærvær i verden (immanens) og hans overjordiskhet (transcendens). I Det deuteronomistiske historieverket kommer Salomos bønn umiddelbart *etter* fortellingene om hvordan han bygde «huset for

Jahve» (templet) og «sitt eget hus» (kongepalasset) (1 Kong 6,1–7,12), om hvordan han lagde det kultiske utstyret til templet (1 Kong 7,13–51), og om hvordan han omsider flyttet symbolet på Jahves nærvær (paktkisten) inn i Det aller helligste (1 Kong 8,1–9). Fortellingen topper seg når den hevder at templet ble fylt av «skyen» (som markerte Jahves tilstedeværelse) og «Jahves herlighet», slik at prestene ikke kunne gjøre tjeneste (1 Kong 8,10–11). Salomo blir sitert på to uttalelser som motstrider hverandre. Bor Jahve i det huset Salomo bygde for ham, eller bor han egentlig et annet sted? I 1 Kong 8,12–13 hevder Salomo overfor Jahve at templet er «et sted for din beboelse for alltid» (*māqôm ləšibtākā 'ôlāmîm*). Derimot fremfører Salomo i 1 Kong 8,27–30 en bønn med et kateketisk og apologetisk preg. Han nærmest unnskylder seg for å ha bygd et jordisk hus (tempel) for en guddom hvis størrelse overgår «himmelen og himmelens himmel». I klassisk teologisk terminologi setter Salomo fingeren på forholdet mellom Jahves transcendens og immanens. 1 Kong 8,29 løses spenningen mellom Jahves nærvær og overjordiskhet ved å vise til Jahves «navn» (*šēm*). Salomo – eller riktigere de judeiske redaktørene, historikerne eller teologene bak Det deuteronomistiske historieverket – gir i bønnen et referat av hva Jahve selv skal ha sagt: «Mitt navn skal være der!» (*jihjê šāmî šām*) (1 Kong 8,29). Deuteronomistisk teologi løser tempelteologiens spenning mellom Jahves immanens og transcendens ved å hevde at det ikke er Jahve selv som bor i templet, men *navnet* hans (se 5 Mos 12,5; 1 Kong 3,5; 5,3,5; 8,27).

Klag 3 opererer ikke med noen forestilling om at Jahve er representert på jorden ved sitt «navn» eller i noen annen representasjonsform (*hypostase*), f.eks. lik «Jahves herlighet» (*kəbôd JHWH*) i den såkalte prestelige teologien (f.eks. 2 Mos 16,7,10; 24,16–17; 40,34–35). Derimot er Jahve bosatt i himmelen. Samtidig utelukker dette bostedet ikke at han ifølge Klag 3 kan stige ned på jorden for å virke som en krigsmann, slik han også kan «skue ned» på den.

Forståelsen av Jahve som en gud bosatt i himmelen er ikke unik for Klag 3. Flere bønner i Bibelen handler om at Jahve skal «se» (*r-ʿ-h*) eller «skue» (*n-b-ʿ*, eller som i Klag 3,50: *š-q-p*) «fra himmelen» (*miššāmajim*) eller «fra høyden» (*mimmərôm*) (Jes 63,15; 2 Krøn 6,35,39; Sal 33,14; 53,3; 80,15; 102,20; Neh 9,27–28; jf. også Bar 2,16). Felles for disse tekstene er at

«himmelen» delvis erstatter templet. «Himmelen» er stedet hvorfra man påkaller Jahves hjelp. «Himmelen» har dermed en funksjon som er sammenliknbar med Sion og templet i Sion-teologien.

Det er neppe en tilfeldighet at de fleste (om ikke alle) av tekstene som ber Jahve om å se ned fra himmelen, stammer fra tidsepoker *etter* den babylonske katastrofen omkring 587 f.Kr. Eksempelvis forutsetter Sal 102 et Sion med behov for at Jahve gjenoppbygger det (Sal 102,17). Den klagende personen fremholder at Jahve forblir den samme, til tross for at skaperverket «slites ut som klær» (Sal 120,27). En følge av at tekster som Klag 3 vektlegger *himmelen* som Jahves bolig, blir at Jahve er «beskyttet» mot endringer som finner sted nede på jorden. Fordi Jahve er transcendent, er han hevet over jordiske, foranderlige forhold. I tillegg baner en slik forståelse av Jahve og hans bosted vei for en forståelse av guddommen som skiller seg fra Sion-teologiens partikularistiske gudsforståelse. I egenskap av å være en himmelgud er Jahve ikke lenger bare sentrum i et trossystem som er sentrert rundt en etnisk gruppe og et bestemt geografisk sted: Sion, Jerusalem og judeerne. Som himmelgud er Jahve en universalistisk gud.

Det er påfallende at betegnelsen «himmelens gud» som tilnavn (epitet) til Jahve får en dokumenterbar popularitet i tekster som stammer fra epokene etter den babylonske krisen. Epitetet «himmelens gud» (hebraisk: *’ēlōhê haššāmajim*, arameisk: *’ēlāh šəmajjā*, men også *māre’ šəmajjā*, «himmelens herre») brukt om Jahve er belagt i tekster man kan datere tidligst til den persiske perioden. Tekstene inngår både i Den hebraiske bibelen / Det gamle testamentet⁶⁹ og i dokumentene fra det jødiske samfunnet i Elefantine (i Sør-Egypt) på 400-tallet f.Kr.⁷⁰

Troen på Jahve som en transcendent himmelgud har flere røtter.⁷¹ Troen fikk gode muligheter for å utfolde seg blant judeere som ikke

69 Se fremfor alt 1 Mos 24:3,7; Jona 1,9; Sal 136,26; 2 Krøn 36,23; Esra 1,2; 5,11; 7,12.21.23; Neh 1,4–5; 2,4.20; Dan 2,18.37.44. Se dessuten 5 Mos 4,39; Jos 2,11; 2 Krøn 20,6; Dan 2,28 – i tillegg til Klag 3,41. For en fyldigere presentasjon av disse kildene, se Herbert Niehr, *Der höchste Gott: Alttestamentlicher JHWH-Glaube im Kontext syrisch-kanaanäischer Religion des 1. Jahrtausends v. Chr.*, BZAW 190 (Berlin: De Gruyter, 1990), 49–60.

70 Gard Granerød, «YHW the God of Heaven: An *interpretatio persica et aegyptiaca* of YHW in Elefantine», *JSJ* 52 (2021): 1–26.

71 Granerød, «YHW the God of Heaven».

(lenger) hadde et tempel der Jahve kunne bo. Klagesangene 3 gjenspeiler et slikt tempelløst Juda.⁷²

3.8 En utilgjengelig og taus Jahve

Et av de underliggende problemene i Klag 3 er at Jahve er utilgjengelig og taus. Vi-gruppen anklager Jahve for å innhulle seg (*s-k-k*) i vrede (Klag 3,43) og i en sky (Klag 3,44). «Mannen» klager over at Jahve avviser bønnene (Klag 3,8). I tillegg ser ikke Jahve ned fra himmelen (Klag 3,50). Klagesangene 3,50 bruker to sanseverb om Jahves syn: «å skue ned» (*š-q-p*) og det vanligere verbet «å se» (*r-ʔ-h*). Verbet *š-q-p* betegner det å se ned på et landskap eller en by fra en høyde eller et vindu (f.eks. 1 Mos 26,8; 4 Mos 21,20; 23,28; 1 Sam 13,18; Ordsp 7,6). Verbet forekommer 22 ganger i Bibelen. I syv av tilfellene handler det om Jahve eller om «rettferd» som «skuer ned» fra himmelen. Andre Mosebok 14,24 forteller at Jahve «skuet ned på egypternes leir fra ildsøylen og skysøylen». I 5 Mos 25,15 (2011-oversettelsen) ber israelittene som overholder bestemmelsene om førstegrøden og tienden: «Se nå ned fra din hellige bolig, fra himmelen, og velsign ditt folk, Israel, og den jord du har gitt oss, slik du med ed lovet våre fedre, et land som flyter av melk og honning.» I Sal 14,2, Sal 53,3 og Sal 102,20 er himmelen det stedet Jahve skuer ned fra, mens i Sal 85,12 skuer «rettferd» ned fra himmelen. En tilsvarende tanke om en opphøyet Jahve ligger til grunn for Klag 3,50, riktignok med det problemet at Jahve *ikke* skuer ned.

Problemet for «mannen» og vi-gruppen er at Jahve skjulte seg og lukket øyne og ører. Den løsningen «mannen» kommer opp med, er å fortsette å be. I Klag 3,56–57 bønnfaller han Jahve om å høre og komme nær når han påkaller ham. I Klag 3,59–61.63 bønnfaller «mannen» Jahve om å se og høre. Dette paradokset deler Klag 3 med mange klagesalmer: Den klagende oppfatter Jahve som skjult og utilgjengelig, men fortsetter likevel å rette sine bønner til ham.⁷³

⁷² Middlemas, *Troubles of Templeless Judah*.

⁷³ Dette paradokset – at guden(e) oppfattes å være transcendent(e), men at mennesker likevel fortsetter å tro at det er mulig å henvende seg til vedkommende med en forventning om å bli hørt – er rikelig dokumentert også utenfor Bibelen. Flere eksempler fra det gamle Midtøsten blir presentert i Marjo Christina Annette Korpel og Johannes Cornelis de Moor, *The Silent God* (Leiden: Brill, 2011), 231–277.

Den skjulte Jahve er dessuten *taus* overfor «mannen» og vi-gruppen. Klagesangene 3 inneholder ikke noen ord fra Jahve. Nettopp av denne grunnen er en av «mannens» bønner at Jahve igjen skal si: «Frykt ikke!» (*'al-tîrā'*). Det etterlengtede utsagnet er en nektet jussiv. I bibelhebraisk fungerer en nektet jussiv som en nektet imperativ. I Den hebraiske bibelen / Det gamle testamentet forekommer *'al-tîrā'* 74 ganger. Setningen blir sagt av både mennesker (for eksempel Moses til israelsfolket i 2 Mos 14,13 og Samuel til folket i 1 Sam 12,20) og Jahve (for eksempel til Abraham i 1 Mos 15,1). Omtrent 43 prosent av de 74 forekomstene av *'al-tîrā'* befinner seg i profetlitteraturen, i form av Jahve-ord talt til et menneske og formidlet enten direkte eller gjennom en profet (f.eks. Jes 7,4; 37,6). De bøkene der *'al-tîrā'* forekommer hyppigst, både rent *faktisk* i antall treff og *relativt* sett ut fra størrelsen på den enkelte boken, tilhører profetlitteraturen.⁷⁴ Verdt å merke seg er at Jes 40–55 (den andre Jesaja) har ti forekomster (Jes 40,9; 41,10.13–14; 43,1,5; 44,2,8; 51,7; 54,4). Man kan ikke hevde at setningen *'al-tîrā'* (uttalt av Jahve til mennesker) er en talevending eksklusiv for profetlitteraturen. Likevel er det belegg for å påstå at formuleringen er markant vanligere i profetlitteraturen enn i annen litteratur i Bibelen.⁷⁵

Man finner eksempler på at mennesker har oppfattet guden(e)s taushet som et teologisk og eksistensielt problem også i annen litteratur fra det gamle Midtøsten. Marjo Korpel og Johannes de Moor drøfter temaet «guddommelig taushet» i Bibelen og i annen litteratur fra det gamle Midtøsten.⁷⁶ I mange tilfeller hadde gudens taushet en forståelig årsak. Oldtidsmennesker tilskriver en guds taushet ulike årsaker,⁷⁷ slik det også kan være mange årsaker til at et menneske tier og slutter med (verbal) kommunikasjon.⁷⁸ Tausheten til vedkommende gud kan skyldes at han

74 Jesaja: 13 forekomster (Jes 7,4; 10,24; 35,4; 37,6; 40,9; 41,10.13–14; 43,1,5; 44,2; 51,7; 54,4); Jeremia: åtte forekomster (Jer 1,8; 10,5; 30,10; 40,9; 42,11 [to ganger]; 46,27–28); Esekiel: tre forekomster (Esek 2,6 [tre ganger]); Joel: to forekomster (Joel 2,21–22); Sefanja: én forekomst (Sef 3,16); Haggai: én forekomst (Hag 2,5); Sakarja: to forekomster (Sak 8,13,15); Daniel: to forekomster (Dan 10,12.19).

75 Vi finner denne formuleringen også i innskrifter fra det gamle Midtøsten som refererer kommunikasjon mellom en gud og et menneske, formidlet av en profet. For eksempel sier (guden) Baalsjamin til kong Zakkur av Hamat ifølge en innskrift sistnevnte reiste på 700-tallet f.Kr.: «Frykt ikke, for det var jeg som gjorde deg til konge!» (KAI 202, A:13).

76 Korpel og de Moor, *Silent God*, 79–278.

77 Korpel og de Moor, *Silent God*, 231–277.

78 Korpel og de Moor, *Silent God*, 79–110.

eller hun er fornærmet, utøver en form for selvbeherskelse, har blitt ufør eller har falt i søvn. Litteraturen fra det gamle Midtøsten viser i noen tilfeller at mennesker ikke alltid er i stand til å forklare hvorfor guden er taus. Den ubegripelige guddommelige tausheten kommer til syne gjennom blant annet et av spørreordene som kjennetegner Bibelens klage-litteratur: «hvorfor» (*lāmâ* eller *lāmmâ*) (se f.eks. Sal 22,2; 43,2; 44,24–25; 74,1.11; Klag 5,20). Klagesalmene i Salmenes bok illustrerer det paradokset man også finner i Klag 3: Jahve er utilgjengelig og taus, men den klagende bønnfaller ham likevel. Blant de andre strategiene man finner i Bibelen for å få en taus Jahve i tale, er «å vekke» ham opp (‘-w-r og q-j-š hifil). Eksempelvis i Sal 44,24 rister salmisten verbalt i Jahve med de følgende ordene (jf. Sal 7,7; 35,25; 59,6; 78,65; Jes 51,9.17): «Reis deg! Hvorfor sover du, Adonaj? Våkn opp, forkast oss ikke for alltid!»

Innenfor rammen av et alfabetdikt bønnfaller «mannen» i Klag 3 den guden han paradoksalt opplever som skjult. «Mannen» kunne ha brukt den samme formuleringen som den klagende salmisten bruker i Sal 44,25: «Hvorfor skjuler du ansiktet ditt?»